

**INSTITUTIONEN FÖR FILOSOFI,
LINGVISTIK OCH VETENSKAPSTEORI**

VAD ÄR EN SAME?

En kritisk diskursanalys av det samiska i läroböcker för grundskolans år 7-9.

Julia Märak Leffler

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Kommunikatörsprogrammet med inriktning mot myndigheter och offentlig förvaltning
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2015
Handledare:	Magnus P. Ängsal
Examinator:	Sally Boyd

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Kommunikatörsprogrammet med inriktning mot myndigheter och offentlig förvaltning
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2015
Handledare:	Magnus P. Ängsal
Examinator:	Sally Boyd
Nyckelord:	Kritisk diskursanalys, makt, röst, aktör, samer

Syftet med studien är att se hur föreställningar om samer konstrueras i läroböcker skrivna i enlighet med läroplan 2011, för årskurs 7-9 i ämnena historia, religion, samhällskunskap och geografi. Med utgångspunkt i kritisk diskursanalys används begreppen aktör, makt och röst för att tolka textdiskursen.

Teori såväl som metod grundar sig i den kritiska diskursanalysen, med förebilder som Norman Fairclough och Teun van Dijk. Genom att studera med vilka ord och i vilken kontext samer förekommer i studiens 24 läroböcker utifrån begreppen makt, aktör och röst visas det på hur diskursiv makt gör sig gällande i läroböckerna. Genom att se språkhandlingarna som en del av en större struktur kopplas de sedan till en större, samhällelig diskurs. I teoridelen återfinns också en historieskrivning från ett samiskt perspektiv. Denna ligger som förförståelse för analysen. Resultatet visar att majoriteten av de böcker som har samiska inslag ger en statisk och föråldrad bild av samer och samisk kultur. Detta ligger i linje med tidigare forskning på området. I läroböckerna återkommer huvudsakligen fyra teman (diskurser). *Andrafrisering*, där samer blir icke-svenskar. *Sverige som ett land som värnar om den samiska kulturen*, där det nämns att samer historiskt utsatts för visst förtryck, men att det i dagsläget görs mycket för att bevara den samiska kulturen. *Icke-omnämningen* är en diskurs där samer kan tänkas förekomma, men lyser med sin frånvaro. Detta främst i avsnitt om gruvor. Slutligen återfinns *motdiskurser*, textutsnitt som bryter av mot övriga läroböcker. Här talas det bland annat om kolonisation och samiskt motstånd.

Innehållsförteckning

1 Inledning och syfte	1
1.1 Disposition	3
1.2 Same som begrepp och identitet.....	3
2 Teoretiska utgångspunkter	5
2.1 Makt och diskurs	6
2.2 Diskursanalytiska redskap.....	8
2.3 Samisk historia ur ett samiskt perspektiv	10
3 Tidigare forskning	14
3.1 Tidigare studier om samer i undervisningen	14
3.2 Statens kunskapsintresse	17
3.3 Sammanfattning av tidigare forskning	18
4 Metod och material	19
4.1 Analysmetod.....	20
4.2 Material	21
4.3 Metodreflektion	23
5 Analys	24
5.1 Ämnen och innehåll.....	24
5.1.1 Religion	24
5.1.2 Samhällskunskap	25
5.1.3 Historia	26
5.1.4 Geografi.....	28
5.2 Den kritiska diskursanalysen. Framträdande diskurser	29
5.2.1 Motsägelsefullt: Sverige då och idag, från förtryckta samer till samer med rättigheter? 29	
5.2.2 Motdiskurser: kolonisation och kritik av rättighetsdiskursen.....	31
5.2.2.1 En falsk motdiskurs: vems röst citeras?	34
5.2.3 Andrafiering: En svensk same?	37
5.2.4 Icke-omnämmanden: urfolk och gruvindustri	39
6 Sammanfattning och slutsatser	43
6.1 Uppdrag enligt läroplanen	43
6.2 Lärarna och det samiska	45
6.3 En identitet eller många?.....	46
6.4 Avslutande reflektion	48
7 Källförteckning	52
7.1 Läroböcker.....	52
7.2 Övriga källor:	53

1 Inledning och syfte

När jag var liten fantiserade jag om att heta Lindström, Liljedahl eller kanske Liljeqvist i efternamn. Inte Svensson, Larsson eller Johansson, det var för tråkigt, men i mina drömmar hette jag aldrig Märak Leffler, vilket jag heter. Det var lite för konstigt och klingade inte vackert alls. Och jag får ofta frågor om just mitt efternamn: Leffler, ”tyskt från kanske 1600-talet”, svarar jag när någon undrar. Säger i samma svep att ”men jag är inte tysk”, det var lite väl länge sedan. Märak då? ”Samiskt”, svarar jag. I Östergötland, där jag kommer ifrån, eller för den delen i Västergötland, där jag bor nu, är ”samiskt” ett magiskt ord. Ett sprängstoff för vidare diskussioner, nyfikna frågor och bekännelser om att den jag pratar med ”inte kan något alls om samer”. ”Jag kan nog inte mycket mer än du”, har jag svarat otaliga gånger.

I Mikael Niemis bok *Populärmusik från Vittula* berättar karaktären Matti om hur läroböckerna gav honom som Pajalabo en bild av Norrland och norrlänningar som ”en aning underlägsna”¹ och hur det tog lång tid att förstå att det han lärt sig om Sverige i skolan inte nödvändigtvis stämde.

Som Pajalabo låg man i lä, det slogs fast från början. I kartboken kom Skåne först, tryckt i en extra stor skala, fullständigt nerlusat med röda streck som betydde landsvägar och svarta prickar som betydde samhällen. Därefter kom de andra landskapen i normal skala, allt längre norrut ju längre man bläddrade. Och allra sist kom Norra Norrland tryckt i extra liten skala för att få plats, och ändå fanns där knappt några streck eller prickar alls. Nästan allra högst upp på kartan låg Pajala, omgivet av brunfärgad tundra, och det var där vi bodde. Bläddrade man tillbaka såg man att Skåne var lika stort till ytan som hela Norra Norrland, fastän grönfärgat av helvetes bördig jordbruksmark. Det tog många år innan jag genomskådade skalsystemet och insåg att Skåne, hela vårt sydligaste landskap, från kant till kant skulle få plats mellan Haparanda och Boden.²

Skolan har en viktig folkbildande uppgift. Inte bara ska den erbjuda eleverna faktakunskaper, men de ska också få lära sig fundera kritiskt till hur kunskap produceras.³ Har jag och Matti fått med oss det? Nej, någon grundlig kunskap om samisk kultur är inget jag har med mig från skolan, och då inte heller att kunskap om samer är något jag, i egenskap av att faktiskt vara same, självklart har. Samma problematik möter norrländska Matti, som också långt senare börjar ifrågasätta de representationer av det som han var en del av, Norrland.

År 2011 kom den senaste läroplanen och uppdaterade kursplaner för den svenska grundskolan. I *Skolans övergripande mål och riktlinjer* står det att en elev efter nio års

¹ Niemi, Mikael, *Populärmusik från Vittula*, Norstedt, Stockholm, 2000, 47

² Ibid.

³ Skolverket a. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/laroplan> (hämtad: 2015-05-14)

skolgång ”har fått kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia.”⁴ Elever idag ska med andra ord veta ”något om samer”. I kursplanerna för de olika skolämnena preciseras kunskapskraven ytterligare. I ämnet historia, år 7-9, ska eleven få: ”Historiska perspektiv på urfolket samernas och de övriga nationella minoriteternas situation i Sverige”⁵ och i samhällskunskap kunskap om: ”De nationella minoriteterna och samernas ställning som urfolk i Sverige samt vad deras särställning och rättigheter innebär.”⁶ Eleverna ska också kritiskt kunna granska olika medier och hur ”individer och grupper framställs, t ex utifrån kön och etnicitet.”⁷

En elev som gått igenom hela grundskolan ska alltså veta lite mer än det där ”inget alls om samer”. Ett verktyg i lärandet är läroboken. Läroböcker är fulla av språkhandlingar, som ”/.../skapar en bild av ett skeende.”⁸ Hur en språkhandling förstås, alltså vilka tolkningar som är möjliga, är kontextberoende.⁹ I denna studie blir läroböcker i SO-ämnena historia, geografi, samhällskunskap och religion analysobjekt för en kritisk diskursanalys. Lann Hornscheidt och Mats Landqvist skriver i boken *Språk och diskriminering* om språkets roll i reproducerandet av diskriminerande strukturer. De framhåller att diskriminering inte bör ses som fristående handlingar, utan något som istället finns inbäddat i allt vi gör. Genom ”/.../konstruerade skillnader”¹⁰ av människor utifrån exempelvis kön, etnisk härkomst och sexuell läggning, skapar dessa en bild av verkligheten som både införlivas hos den individ det gäller och påverkar hur andra, kollektivt, uppfattar individen eller den grupp som den utifrån kategoriseringen kommer att representera. Det Hornscheidt och Landqvist talar om är således en diskriminering som oundvikligen sker genom språkhandlingar, men som bäst kan motverkas genom att representationer och förgivettagna sanningar lyfts fram och ifrågasätts.¹¹ Diskriminering är alltså inte bara plumpa uttalanden och enskilda handlingar, utan också hur vi, utifrån etablerade samhällsnormer, handlar och bemöter andra med olikhet som grund. I denna studie studeras lärobokens språkhandlingar.

⁴ Skolverket a. 2015

⁵ Skolverket b. *Historia*. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/historia> (hämtad: 2015-05-14)

⁶ Skolverket c. *Samhällskunskap*. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/samhallskunskap> (hämtad: 2015-05-14)

⁷ Ibid.

⁸ Hornscheidt, Lann & Landqvist, Mats. *Språk och diskriminering*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, 39

⁹ Ibid., 39-41

¹⁰ Ibid., 61

¹¹ Hornscheidt & Landqvist. *Språk och diskriminering*, 61-62

Syftet med studien är att se hur föreställningar om samer konstrueras i läroböcker för årskurs 7-9 i ämnena historia, religion, samhällskunskap och geografi. Med utgångspunkt i kritisk diskursanalys används begreppen aktör, makt och röst för att tolka de läroböcker som får representera diskursen. Utifrån Hornscheidt och Landqvists tankar om att språkhandlingar kan bära på och reproducera diskriminering, en kolonial historia och en asymmetri i maktrelationer ställs följande frågor:

- Hur omskrivs samer i läroböcker i SO-ämnena för år 7-9?
- Hur artikuleras makt i förhållande till samer i de läroböcker som utgör en del av diskursen om samer?
- Vilka aktörer förekommer i texterna och på vilket sätt görs röster hörda?

1.1 Disposition

Ingången till uppsatsen är okunskap om samer. Andras, och min egen. Därför ges först en kort bakgrund om samer och hur du som läsare kan förhålla dig till det du läser. Efter detta följer en teoridel, där diskursbegreppet och den kritiska diskursanalysens för studiens relevans som teori och metod klargörs. En längre bakgrund om samisk historia då och nu återfinns också här. Den behövs för att förstå på vilka grunder analysen görs. Att den återfinns i teori-delen beror på att den är skriven ur ett samiskt perspektiv, till skillnad från studiens svenska läroböcker. Med teorin i färskt minne lotsas du vidare till tidigare forskning, som i flera fall lutar sig mot kritiska teorier och analyser. I metodkapitlet presenteras hur urvalet av läroböcker gjorts, vilka som har eller inte har samisk representation i sig och hur analysen genomfördes. Här återfinns en metodreflektion, något som återkommer i slutet av studien. I analys-delen ges en överblick av vad läroböckerna innehåller. Diskursanalysen presenteras sedan under fyra teman. Diskussionen fortsätter i slutkapitlet. Här ges en sammanfattning och studiens mikroanalys kopplas till en större kontext. Välkommen in i diskursen.

1.2 Same som begrepp och identitet

Samerna har sedan 1977 betraktats som ett urfolk av den svenska staten, men först sedan 2011 är samerna inskrivna som folk i den svenska grundlagen.¹² År 2000 ratificerade Sverige en EU-konvention om minoriteter. I och med detta erkändes samer, sverigefinnar, judar, romer och tornedalingar som svenska nationella minoriteter. Detta innebar bland annat rätten

¹² Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*, Kiruna, 2004, 11

att använda minoritetens språk och fokus på kulturbevarande. Till skillnad från tidigare är målet inte att ”försvenska” det samiska samhället, utan att låta kulturen vara levande. Dessutom ska elever i grund- och gymnasieskolan få kunskaper om de nationella minoriteternas kulturer.¹³

I denna uppsats analyseras vilken kunskap om samer som konstrueras genom språkanvändning och kontext i läroböcker. Språket bär på en makt att producera och reproducera föreställningen om något, i denna studie: om samer och vad som är samiskt. Läsaren bör alltså ha i åtanke att hen, vid slutet av varje sida, matats med ytterligare en aspekt av en *föreställning* om hur verkligheten är beskaffad. Redan i denna text har ”samer” och ”svenskar” omnämnts som motpoler, något som också Samiskt informationscentrum gör i flera av centrets texter.¹⁴ Det bör dock framhållas att samisk identitet inte nödvändigtvis förutsätter att den samiska individen definierar sig enbart som same, utan också kan ha flera tillhörigheter, exempelvis som svensk, chilensk, bisexuell, medelklass.¹⁵ Min tolkning är att dikotomin ”svensk” och ”icke-svensk” (eller ”samisk” och ”icke-samisk”) underlättar att historiskt och analytiskt särskilja hur den samiska och svenska kulturen möttes och lyfta fram en nutida samisk kultur som visserligen är levande, men ofta kommer i skymundan. Samtidigt reproduceras dikotomierna som sanning. Detta innebär att denna uppsats också är en del av skapandet av diskursen om samer. I analyskapitlet ges exempel på hur det ser ut i studiens läroböcker.

¹³ Kuoljok, Sunna. Europarådets konventioner för minoriteter. *Samer.se*. <http://samer.se/2765> (hämtad: 2015-06-10)

¹⁴ Samiskt informationscentrum a. *Samer.se*. <http://samer.se/> (hämtad: 2015-06-10)

¹⁵ Samiskt informationscentrum b, Vem är same? *Samer.se*. <http://samer.se/1147> (hämtad: 2015-06-10)

2 Teoretiska utgångspunkter

Enligt Michel Foucault kan vi tala om en diskurs när ett ämne eller ting omtalas flertalet gånger.¹⁶ Simon Lindgren sammanfattar diskurs med orden ”rådande och styrande betydelsemönster”¹⁷ och påpekar en diskurs är kontextbunden¹⁸ och Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips definierar diskurs som “(...) ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller utsnitt av världen).”¹⁹ De konstaterar dock att diskursbegreppet blivit urvattnat och i vissa sammanhang tappat sin betydelse. Dessutom uppmärksammar de att det inte finns en samstämmighet kring vad en diskurs och diskursanalys är.²⁰ En diskursanalys kan dock sägas vara en analys av just dessa diskurser²¹ och hjälper oss att förstå hur verkligheten konstrueras genom hur vi benämner och kategoriserar företeelser.²² Utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv skapas våra uppfattningar om världen genom språket. Kärnan är socialkonstruktivistisk, återigen: vi talar inte om en objektiv sanning, utan om hur bilden av en sanning konstrueras i den givna texten.²³ I diskursanalysen läggs fokus på språkets roll i konstruktionen av verkligheten. Genom att närstudera till exempel en text ser vi hur verkligheten konstrueras i den givna texten. Vilka sanningar får inte ta plats i texten? Vems röst får inte göra sig hörd?²⁴ Diskursanalysen är i sin grund kritisk till föreställningar om hur världen är beskaffad och ifrågasätter en föreställning om en ”objektiv” kunskap.²⁵

Michel Foucault är en av inspiratörerna till den diskursanalytiska teorin.²⁶ Foucault själv var inte behjälplig med att utforma mallar för analysen, men lämnade istället begrepp och texter fria att användas och kombineras av andra forskare.²⁷ Att plocka tillvägagångssätt och element från olika perspektiv är något som också uppmuntras av bland andra Winther

¹⁶ Wreder, Malin. Ovanliga analyser av vanliga material i *Diskursanalys i praktiken*, Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.), 1. uppl., Liber, Malmö, 2007, 34

¹⁷ Lindgren, Simon, *Populärkultur: teorier, metoder och analyser*, 2., [rev.] uppl., Liber, Stockholm, 2009, 110

¹⁸ Ibid., 113

¹⁹ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, 7

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Bolander, Eva & Fejes, Andreas. Diskursanalys i Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009, 81

²³ Lindgren, *Populärkultur: teorier, metoder och analyser*, 54

²⁴ Bolander & Fejes, Diskursanalys i *Handbok i kvalitativ analys*, 81

²⁵ Winther Jørgensen, & Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, 11

²⁶ Ibid., 19

²⁷ Bolander & Fejes, Diskursanalys i *Handbok i kvalitativ analys*, 87

Jørgensen och Phillips.²⁸ I denna studie är både Norman Fairclough och Teun van Dijk behjälpliga med dessa tillvägagångsätt och tankar. Foucault tydliggör ett maktperspektiv, där den som styr diskursen också har makten att sätta dagordningen. Med andra ord, vad sägs och vad sägs inte?²⁹ I en analys av läroböcker är det den som författar och publicerar böckerna som har makt över diskursen. Men diskursen består inte bara utav de texter (som ord och bilder) som innefattas av den, utan diskursen reproducerar också sig själv. Diskursen är både en konstruktion i sig själv och bidrar också till att skapa sig själv och nya diskurser.³⁰

2.1 Makt och diskurs

Vad får vi veta om samer i läroböcker och hur skrivs detta fram? Hur kommuniceras kunskap och vilka konsekvenser får det av *hur* saker sägs och *i vilket sammanhang* det sägs? Här ligger det nära till hands att knyta an till den kritiska diskursanalysen, med förebilder som Fairclough och van Dijk. Maktförhållanden är viktigt, om inte centralt, i den kritiska diskursanalysen. I denna läroboksanalys intresserar jag mig inte bara för vilka diskurser om samer som förekommer i de studerade läroböckerna utan också vilka uttryck för makt som sker i meningsskapandet. Likheter finns med Foucaults tankar om diskurs, som något som är tätt knutet till maktförhållanden. Makten är, enligt Foucault, inte nödvändigtvis tvingande, utan snarare är en produktiv kraft.³¹ Den kritiska diskursanalysens inställning till makt är att diskursen kan förtrycka och skapa obalans mellan grupper. Därför blir både den konstruerande texten, såväl som konsekvenserna av den, intressanta att belysa.³²

Maktförhållanden är här alltså en konsekvens av alla diskursiva och sociala praktiker. I en läroboksanalys med kritisk diskursanalys som filter förutsätts det därför att det finns ojämlika maktförhållanden att belysa, och som det därmed går att tolka konsekvenser av. Makten delar således upp grupper och individer i sociala hierarkier. Jörgen Spitzmüller och Ingo H. Warnke menar också de att detta ska belysas, då aktörerna har olika möjligheter att ta vissa platser i diskursen. De sluter sig samtidigt till Foucaults tolkning av makt-begreppet, som

²⁸ Winther Jørgensen, & Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, 14

²⁹ Svensson, Sune (2003) Inledning i *Övervakning och straff: fängelsets födelse*, Foucault, Michel, 4., översedda uppl., Arkiv, Lund, 2003, vi-x

³⁰ Bolander & Fejes. *Diskursanalys*, 87

Winther Jørgensen & Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*, 68

³¹ Foucault, Michel. Truth and Power i Foucault, Michel & Gordon, Colin *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*, 1st American ed., Pantheon Books, New York, 1980, 119

³² Winther Jørgensen & Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*, 69

något produktivt som ”organiserar samhället” (min översättning).³³ Den kritiska diskursanalysen kan förefalla negativ i den mån den förutsätter asymmetriska relationer, men är också en analysmetod som skapar möjligheter till förändring. Eftersom diskurserna till sin natur konstituerar förgivettagna sanningar, behöver de först avslöjas för att kunna ligga till grund för ”social förändring i riktning mot mer jämlika maktförhållanden i kommunikationsprocesserna och i samhället som helhet.”³⁴ van Dijk blir extra intressant för denna studie då han framhåller utbildningsdomänen som viktig i reproducerandet av kunskap och spridningen av diskurser. Läroböcker står, enligt van Dijk, för ”officiell kunskap”³⁵ och innefattar generellt ett upplyftande av den egna nationen och frånvaron av reflektion om egna brister och problematiskt maktutövande.³⁶ van Dijk exemplifierar med frånvaron av den egna nationens roll under kolonialismen. Trots att det på senare år har skett vissa förbättringar kritiserar van Dijk läroböckerna för att fokusera på exempelvis fattigdom, men varken ställa frågan eller svara på hur det kommer sig att olikheter som ett rikt ”vi” och ett fattigt ”dom” förekommer. Med andra ord får vi i läroböckerna reda på konsekvensen av kolonialiseringen, men inte vilken roll ”vi” haft i problemet.³⁷ van Dijk är kritisk:

Det finns nu vanligen ett par sidor om invandrare och minoriteter och ett fåtal (alltjämt förmildrade) hänvisningar till kolonialism, diskriminering eller till och med rasism – men *aldrig* i termer av övergripande system för etnisk dominans som genomsyrar alla områden och nivåer i samhället, allra minst eliterna. I det här avseendet ger läroböckerna en riktig bild av samhällets förhärskande ideologier, även de etniska.³⁸

van Dijk må möjligen tala utifrån en icke-skandinavisk kontext, men också Sverige kritiseras stundtals för att mörka en kolonial historia.³⁹ van Dijk fortsätter:

Diskursiv elitrasism är således inte bara ”ord” eller ”idéer”, utan en inflytelserik och genomgripande social praktik som ger upphov till konkreta former av etnisk ojämlikhet och dominans i minoriteters vardagsliv.⁴⁰

³³ Spitzmüller, Jürgen & Warnke, Ingo H. Discourse as a 'linguistic object': methodical and methodological delimitations. *Critical Discourse Studies* 8(2), (2011), 86

³⁴ Winther Jørgensen & Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*, 69

³⁵ van Dijk, Teun A. Elitdiskurser och institutionell rasism i Sverige. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, *Bortom vi och dom [Elektronisk resurs]: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering : rapport*, 113-137, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005 tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2005/06/sou-200541/> (hämtad: 2015-05-10), 127

³⁶ Ibid., 127

³⁷ Ibid., 127-128

³⁸ Ibid., 128-129

³⁹ Se exempelvis Ledman, Anna-Lill. *Att representera och representeras: samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2012, Umeå, 2012, 29-32

⁴⁰ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 131

Genom att förstå läroböckerna som en kommunikativ handling och i likhet med van Dijk, en plats där kunskap produceras och reproduceras ges metodiska verktyg för att studiens genomförande. van Dijk menar att motdiskurser måste skapas för att nå förändring. Dessa finner kraft från exempelvis förtryckta grupperns håll, men måste också formuleras hos eliterna för att nå står genomslagskraft.⁴¹ Med bakgrund i Fairclough och van Dijk blir makt, motdiskurser, kolonialism och tystnad samtliga intressanta att ha i beaktande.

En aspekt av diskurs utgörs av de teman som återkommer i lärobokstexterna, men genom studien av dessa teman/diskurser blir den kommunikativa handlingen central, här blir det således även en studie i hur diskursiv makt utövas i läroböckerna. Detta känns igen från van Dijks diskussion.⁴²

2.2 Diskursanalytiska redskap

Som tidigare nämnt är Teun van Dijk en del av den kritiskt diskursanalytiska traditionen, så är också Norman Fairclough. Definitionen av vad som utgör en diskursiv praktik kan variera. Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips exemplifierar med Ernesto Laclau och Chantal Mouffe som menar att alla praktiker är en del av diskursen, sociala som materiella och räknar in "(...) infrastruktur, institutioner och ekonomi (...)"⁴³ som en del av diskursen, och inte bara något som samverkar med den. De mer lingvistiskt orienterade van Dijk och Fairclough är däremot inte ointresserade av kontexten, tvärtom. Fairclough har utvecklat en modell för kritisk diskursanalys som Anna-Lill Ledman beskriver bra:

Faircloughs analysmodell, som den beskrivs i boken *Media Discourse*, rör sig mellan tre olika områden: text, diskursiv praktik och sociokulturell praktik. Med "text" menas både skriftlig, muntlig och visuell kommunikation. Med "diskursiv praktik" avses kommunikativa händelser i form av textproduktion och textkonsumtion, exempelvis förhållandet mellan den producerade texten och dess läsare. Med "sociokulturell praktik" åsyftas de aktuella sociala och kulturella kontexterna som den kommunikativa händelsen är en del av.⁴⁴

Faircloughs modell låter oss analysera kommunikativa händelser som något som tar plats och påverkas av själva texten, konsumtionen, produktionen och i kontexten av texten.⁴⁵ Att endast arbeta med vissa delar av modellen är något som Fairclough själv gör och som även är fallet i

⁴¹ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 132

⁴² Ibid.

⁴³ Winther Jørgensen & Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*, 26

⁴⁴ Ledman. *Att representera och representeras: samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*, 2012, 50

Se också Fairclough, *Media discourse*, 1995, 58ff

⁴⁵ Ledman. *Att representera och representeras: samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*, 50-51

denna studie.⁴⁶ Spitzmüller och Warnke menar att det är i den faktiska texten som en diskursanalys startar, för att sedan utvecklas från en textanalys till något större. De säger vidare: ”/.../the text are our (almost sole) front door to discourse.”⁴⁷ Här ligger fokus på texten, medan den sociokulturella praktiken (kontexten) återfinns som bakgrund och referensram för analysen. Det är med andra ord texten i läroböckerna som ligger till grund för analysen, medan analysen förstås med bakgrund i exempelvis en diskussion om kolonialism och hur förhållandet mellan samer och det svenska samhället sett ut historiskt och idag.

Studiens huvudteoretiker, van Dijk och Fairclough skiljer sig på flera punkter men har båda en betydande roll för förståelsen av studiens teoretiska ramverk. Fairclough påpekar att han:

/.../ focus (here and in other publications) upon how socially available genres and discourses are drawn upon. Van Dijk's main motivation for linking media texts to context is to show in detail how social relationships and processes (e. g. the reproduction of racism) are accomplished at a micro-level through routine practices, whereas my major concern is to show how shifting language and discursive practices in the media constitute social and cultural change.⁴⁸

Studien utgår från Faircloughs modell för att koppla textanalysen till en större kontext.

Däremot visar sig van Dijk applicerbar i tankar om hur vissa ”eliter” innehar makten över diskursen. I läroboksanalysen används maktbegreppet som ett verktyg för att förstå hur kunskap om samer reproduceras. van Dijk skriver i texten *Elitdiskurser och institutionell rasism*⁴⁹ om hur institutioner, såväl politiska, utbildningsmässiga som journalistiska, är de som bör fokuseras på för att undersöka skapandet av exempelvis rasism och stereotyper. Den offentliga diskursen återfinns i allt från politik, massmedia och läroböcker.⁵⁰

Nästan allt som de flesta människor vet om utomeuropeiska länder, eller om invandrare och minoriteter, har förmedlats till dem genom massmedia. Detsamma kan sägas om deras åsikter och attityder, vilka i sin tur utgör grunden för diskriminering och ute-stängning som sociala praktiker. Den offentliga produktionen och reproduktionen av kunskap, åsikter och ideologier borde alltså i första hand definieras utifrån de diskursiva praktikerna hos de ledande institutionerna och deras eliter.⁵¹

Kännetecknande för eliten är också att skildra sig själv i positiv dager och förminska anklagelser om rasism. van Dijk ser det också som problematiskt att det i skildringen av ”den andra” främst förekommer ett reproducerande av stereotyper och olikhet.⁵²

⁴⁶ Fairclough, Norman. *Media discourse*, Edward Arnold, London, 1995, 62

⁴⁷ Spitzmüller & Warnke. Discourse as a 'linguistic object': methodical and methodological delimitations., 82

⁴⁸ Fairclough. *Media discourse*, 29

⁴⁹ van Dijk. *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 113

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² van Dijk. *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 123

van Dijk talar visserligen om rasism, men reproducerandet av denna översätter jag till andra diskurser och representationer. Enligt van Dijk ska ”eliterna” (politiker, journalister exempelvis) stå till svars för deras roll i reproducerandet av diskurserna. Genom sin maktposition sätter de även ”/.../normerna för goda eller dåliga sociala praktiker”⁵³ och därmed också standarden för vilken diskurs som gäller.

van Dijk intresserar sig för elitens diskursiva praktiker och menar att de snarare än att vara del av en antirasistisk diskurs, skapar en dold rasism. van Dijk uttrycker att ”Elitens makt framförallt är diskursiv”⁵⁴ och ”subtil och indirekt”.⁵⁵ Vanligt är, enligt van Dijk, att de som är utsatta för rasism, exempelvis minoriteter, inte talas *till* utan *om*, också i frågor gällande dem. Dessutom är text (såväl skrift som tal) riktad till någon annan än ”den andra”.⁵⁶

För att ta reda på vilka som talar, och för den delen inte talar och synliggöra asymmetriska relationer, är analysbegreppen *aktör* och *röst* användbara. Dessa känns igen från den kritiskt diskursanalytiska traditionen, och används till exempel hos Spitzmüller och Warnke.⁵⁷ Vilken plats aktörerna ges i diskursen, exempelvis vilka olika personer eller grupper som görs gällande i en lärobokstext, säger något om vilket maktposition aktören har. Likaså gäller också vem som får göra sin röst hörd; vem som talar och vem som talas om eller till.⁵⁸ Spitzmüller och Warnke menar också de att makt är centralt i en diskursanalys och att detta är nära kopplat till aktör och röst.⁵⁹ Samtliga begrepp används som analysverktyg i föreliggande studie.

2.3 Samisk historia ur ett samiskt perspektiv

Nedan ges en grundligare bakgrund till samisk historia och nutida samhällsförhållanden.

Informationen är hämtad från Sametingets hemsida⁶⁰, texter från Samiskt informationscentrums webbplats⁶¹ samt boken *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*.⁶² Texterna är producerade i bildningssyfte och kommer från samiskt håll. Denna bakgrund ligger till grund för vidare analys.

⁵³ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 113

⁵⁴ Ibid., 114

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid., 123

⁵⁷ Spitzmüller & Warnke. Discourse as a 'linguistic object': methodical and methodological delimitations., 82ff

⁵⁸ Ibid., 82, 85

⁵⁹ Ibid., 86

⁶⁰ Sametinget b. Om Sametinget. *Sametinget*. <http://www.sametinget.se/> (hämtad: 2015-05-14)

⁶¹ Samiskt infocentrum a. 2015

⁶² Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*

Samerna är Sveriges och Europas enda urfolk, och har således en historia som sträcker sig längre bak än den svenska nationens historia. Landområdet Sápmi sträcker sig över norra Norge in över Kolahalvön i Ryssland. I Sverige går den sydligaste gränsen i Idre i Dalarna, däremot tros Sápmi tidigare ha upptagit ett ännu större landområde.⁶³

Samtliga av de länder som Sápmi sträcker sig över har genom åren lagt beslag på de samiska markerna och koloniserat området. Mellan samer och svenskar har handel med bland annat jaktvaror förekommit ända sedan 900-talet.⁶⁴ Sedan 1300-talet har samer också tvingats betala skatt till svenska staten. Innan tydliga nationsgränser dragits kunde samerna också behöva betala skatt till Danmark, Sverige och Ryssland.⁶⁵ När markfyndigheter som silver och järnmalm uppdagades i de idag svenska samiska markerna blev det extra intressant för Sverige att bevisa vilken nation marken tillhörde.⁶⁶ För att tydliggöra att marken befann sig inom Sveriges nationsgränser tvingades samerna att ta svenska namn. Runt slutet av 1600-talet påbörjades en tvångskristning, också detta var ett led i att försvenska samerna.⁶⁷ Olika typer av skolor infördes för samiska barn, dock utan för höga ambitioner. ”Lapp ska va lapp” är ett känt uttryck, som syftade på att samerna varken skulle eller behövde lära sig mer än renskötsellivet krävde, det var också endast de nomadlevande samerna som förväntades gå i samisk skola.⁶⁸ Först på 1960-talet fick samtliga samiska barn rätt till nioårig grundskola. Det samiska hamnade dock i skymundan, då den svenska kulturen och normer kom att få än större inflytande.⁶⁹

Trots tvångskristning och statligt introducerade konflikter med exempelvis svenska nybyggare anses samerna levt utan förtryck i form av diskriminering fram till 1800-talet. Samerna fanns själva representerade i de ting som dömde i marktvister och skatter från samer var en viktig inkomstkälla för den svenska staten. Men i takt med att allt fler nybyggare flyttade norrut förlorade samerna alltmer land och rätten i allt fler tvistemål. Här började också den svenska rasbiologin växa sig stark.⁷⁰ Rasbiologiska undersökningar genomfördes på samer, med skallmätningar och fotografier. Än idag finns samiska kranier på svenska

⁶³ Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*, 4-5

⁶⁴ *Ibid.*, 10

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Samiskt informationscentrum c. Koloniseringen av Sápmi, *Samer.se*, <http://samer.se/1218> (hämtad: 2015-05-30)

⁶⁷ Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*, 59

⁶⁸ Samiskt informationscentrum d. Utbildning för samiska barn, *Samer.se*, <http://samer.se/1261> (hämtad: 2015-05-30)

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Samiskt informationscentrum c. Koloniseringen av Sápmi, 2015

museer.⁷¹ Långt ifrån alla samer var renskötare, utan arbetade inom andra näringar. Först kring efterkrigstiden ansågs samer vara lämpliga att driva jordbruk. Samer ansågs ha rasbiologiska egenskaper som inte passade för denna typ av arbete.⁷²

Industrialismen medförde stora förändringar i hela Sverige, så också i Sápmi. Infrastruktur och gruvor innebar ändrade levnadsvillkor och arbetstillfällen, för såväl svenskar som samer. Det industrialiserade samhället påverkade dock den samiska kulturen mycket. Marker som använts till renskötsel och jakt uppläts istället till gruvor och järnvägar.⁷³ Denna industriella kolonialism pågår än idag.⁷⁴

Utöver rättigheter knutna till samernas status som nationell minoritet har också samerna rättigheter som ett av Sveriges två folk.⁷⁵ Bland annat finns renskötselrätten som låter renskötande samer använda vissa markområden till renbete. Denna rättighet utgår från ”urminnes hävd”, att markerna historiskt nyttjats till renbete. Denna ”urminnes hävd” måste däremot bevisas av samebyn⁷⁶ själv om tvist uppstår. I Norge är det istället ägaren till markerna som måste bevisa att renskötsel inte bedrivits i området.⁷⁷ FN-konventionen ILO 169 har funnits sedan tidigt 1990-tal och ger urfolken större rättigheter och möjligheter till självbestämmande i den nation som dragit sina landsgränser på urfolkets mark. Sverige har återupprepade gånger kritiserats för att inte ha ratificerat konventionen. Detta från samiskt håll, men också från FN. Danmark och Norge ratificerade konventionen under 1990-talet.⁷⁸ Sedan 1993 finns ett svenskt Sameting, med syskonting i Norge och Finland. Sametinget ska ”verka för en levande samisk kultur i Sverige”.⁷⁹ Sametingen är folkvalda, i Sverige består det av flera samiska partier.⁸⁰ För att kunna rösta i val till Sametinget krävs att man är upptagen i den samiska röstlängden. Detta är frivilligt och gäller alla som uppfyller kraven för att vara same i Sametingslagen: individen ska ha samiska som språk i hemmet, alternativt

⁷¹ Sametinget c. Samiska mänskliga kvarlevor måste återbördas. *Sametinget.se*.2015-06-09. <http://www.sametinget.se/repatriering> (hämtad: 2015-06-10)

⁷² Samiskt informationscentrum e. Samepolitik i rasismens tidevarv. *Samer.se*. <http://samer.se/1042> (hämtad: 2015-06-01)

⁷³ Samiskt informationscentrum c. Koloniseringen av Sápmi, 2015

⁷⁴ Ekerlid, Birger. Svensk kolonialism berövade samerna mark och vatten, *Samer.se*. 2014-12-03. <http://samer.se/4787> (hämtad: 2015-06-10)

⁷⁵ Sametinget d. Samiskt självbestämmande. *Sametinget.se*. <https://www.sametinget.se/1137> (hämtad: 2015-09-01)

⁷⁶ En sameby är en ekonomisk och administrativ förening som innefattar flera renskötsel företag inom ett visst område. Sveriges 51 samebyar är reglerade i Rennäringslagen. Samiskt informationscentrum f. Samebyn organiserar renskötseln. *Samer.se*. <http://samer.se/1220> (hämtad: 2015-07-03)

⁷⁷ Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*, 32-33

⁷⁸ Samiskt informationscentrum h. Rättigheter. *Samer.se*. <http://samer.se/4871> (hämtad: 2015-09-01)

⁷⁹ Sametinget b. Om Sametinget, 2015

⁸⁰ Samiskt informationscentrum g. Sametinget i Sverige. *Samer.se*. <http://samer.se/1103> (hämtad: 2015-05-14)

ha föräldrar eller far- eller mor-föräldrar som talat samiska eller ha föräldrar som är eller varit upptagna i den samiska röstlängden. Viktigt är också att individen själv identifierar sig som same.⁸¹

Den svenska staten ansåg länge att endast de renskötande samerna var ”äkta” samer. Detta synsätt påverkade inte bara skolundervisningen, men också nyttjanderätt till marker och det samiska språket. Den identitetspolitik som svenska staten förde har konsekvenser än idag för vilka som identifierar sig som samer, samiska språkkunskaper och aktuella konflikter om exempelvis mark. Sametinget har ett symboliskt värde, men är en myndighet under svenska regeringen. Sametinget följer svenska lagar och direktiv och är således inte en självbestämmande samisk organisation utan är en statlig myndighet som närmast lyder under Näringsdepartementet och Kulturdepartementet som har huvudansvaret för samiska frågor.⁸² Till de traditionella samiska näringarna hör förutom renskötsel också slöjd, jakt och fiske. Idag är turistnäringen en viktig och växande näring i Sápmi.⁸³

⁸¹ Samiskt informationscentrum b, Vem är same?, 2015

⁸² Samiskt informationscentrum g, Sametinget i Sverige, 2015

⁸³ Samiskt informationscentrum i, Näringar. *Samer.se*. <http://samer.se/1005> (hämtad: 2015-06-10)

3 Tidigare forskning

3.1 Tidigare studier om samer i undervisningen

Det saknas inte forskning om hur samer framställs i läroböcker och undervisning. Däremot har samtliga studier genomförts innan den senaste läroplanen, Lp11, infördes 2011.

Föregående läroplan kom 1994 och sedan dess har samerna bland annat erkänts som nationell minoritet. Läroböckerna bör alltså se olika ut då och nu och en studie av läroböcker som förhåller sig till Lp11 blir därför intressant. Fram till 1991 var läroböckerna för skolan statligt reglerade. Numera finns en uppsjö av förlag som publicerar läroböcker och lärarna ges en större valfrihet när det gäller läromedel. Trots att staten inte längre bär ansvaret för läroböckerna sker ibland läroboksgranskningar, dock förhållandevis få i ett internationellt perspektiv.⁸⁴ Förutom statliga utredningar har studier gjorts också från andra håll. Therese Karlsson har granskat hur samer och det samiska framställs i en analys av 63 läromedel för grundskolan år 4-6 samt 7-9. Dessa inkluderar läroböcker, lärarhandledningar och en temabok om samer.⁸⁵ Karlsson undersökte böcker i de samhällsorienterade ämnena historia, samhällskunskap, religion och geografi och fann att det samiska inslaget antingen var obefintligt eller i övervägande grad bristfälligt. Endast 30 av 63 läroböcker och lärarhandledningar tog upp samisk tematik överhuvudtaget och av de övriga var det endast två böcker som nämnde Sametinget. Karlsson pratar också om ”relevant innehåll” och ansåg att endast 15 av 63 böcker klarade de kriterier Karlsson ställt för relevans.⁸⁶ Karlsson undersöker hur hennes resultat förhåller sig till Lp94 och dess kursplaner och kritiserar det hon finner. I föreliggande studie används endast läroplanen som referenspunkt. Till skillnad från Karlssons studie används här kritiska teorier för att inte bara studera de givna lärobokstexterna, utan också koppla samman dessa med en större kontext.

Karlsson finner det problematiskt hur läroböckerna porträtterar den samiska kulturen som något statiskt, och därigenom cementerar en bild av en kultur som inte förändras med det svenska samhällets förändringar. Karlsson beskriver det som att läroböckerna är författade i

⁸⁴ Skolverket d. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. 2006. Stockholm Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>, 13 (hämtad: 2015-05-10)

⁸⁵ Karlsson, Therese, *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterade ämnena*, Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, Umeå, 2004, 7

⁸⁶ *Ibid.*, 3

”presensform”, det blir problematiskt när historia beskrivs som nutid.⁸⁷ Exempelvis framhävs den förkristna samiska religionen utan att vidare nyansera hur det ser ut idag.⁸⁸ Religion och geografi visade sig vara de ämnen som mest frekvent nämnde samer.⁸⁹

I det stora hela är Karlsson kritisk till vad som kan ses som ett ”svenskt” perspektiv på den samiska kulturen, där samisk historia inte ”börjar” förrän den svenska kulturen kommer in på samiska landområden⁹⁰ och där dessa områden benämns som ”obebodda”.⁹¹ Bristfällig historisk bakgrund om samisk kultur ställer också till problem när samhällskunskapsämnet förutsätter vissa grundkunskaper.⁹² Karlsson påpekar att historieböcker gärna belyser hur andra länder kolonialiserat landområden där andra urfolk bott, men inte använder begreppet kolonialisering som beskrivning av hur den svenska staten tillskansat sig samiska landområden⁹³. I religionsböckerna förekommer beskrivningar av hur samer tvångskristnades, medan rasbiologiska undersökningar och fortsatt förekommande förtryck knappt kommenteras. Således finns det inte heller en beskrivning av vilka konsekvenser som följer för den samiska kulturen idag.⁹⁴ Då konflikter mellan det samiska och svenska samhället tas upp framställs ofta samerna som den utlösande sidan av konflikten. Vissa statliga regleringar ses dock ibland som orsaken till problem mellan samiska respektive svenska intressen.⁹⁵ Utöver detta påpekar Karlsson att ”same” i läroböckerna oftast likställs med en renskötande man och stort fokus på nordsamisk kultur. Andra yrkesval och framförallt kvinnor lyser med sin frånvaro.⁹⁶ Detta känns igen från Hornscheidts och Landqvists resonemang om införlivade representationer styrda av samhällseliga normer.⁹⁷ Karlsson finner ett positivt exempel, en temabok vid namn *Samelandets historia*, en bok som uppfyller då gällande läroplans, Lp94, ambitioner angående kunskap om samer. Den enda kritiken som riktas mot den boken, riktas även till övriga böcker: att fakta lätt blir föråldrad.⁹⁸

⁸⁷ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 17

⁸⁸ Ibid., 24, 27

⁸⁹ Ibid., 14

⁹⁰ Ibid., 27

⁹¹ Ibid., 17

⁹² Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 27

⁹³ Jämför med van Dijk's argumentation i van Dijk. *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 131

⁹⁴ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 26-27

⁹⁵ Ibid., 26

⁹⁶ Ibid., 21, 24, 26

⁹⁷ Hornscheidt & Landqvist. *Språk och diskriminering*, 61

⁹⁸ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 28

Det finns en handfull examensarbeten skrivna om samer och läroböcker. Lina Svensson kommer från den utbildningsvetenskapliga disciplinen och har gjort en kvalitativ studie av läroböcker i samhällskunskap och historia för år 4-6.⁹⁹ Liksom Karlsson kommer Svensson till slutsatsen att rennäring och exotiseringen av den samiska kulturen är det som får utrymme i läroböckerna och kritiserar också hon det bristfälliga innehållet och frånvaron av kvinnor.¹⁰⁰ Genom att analysera läroböckerna ur ett postkolonialt perspektiv kritiserar Svensson läroböckerna i analysen för att vara eurocentriska och inte ta hänsyn till den samiska historien innan svenska samhället gjorde anspråk på samiska intresseområden.¹⁰¹ Med andra ord ännu en likhet med Karlssons kritik. Däremot finner Svensson vissa positiva exempel i läroböckerna, där det reflekteras över så kallade "tidigare förhållningssätt" till den samiska kulturen.

Liknande resultat fick Lisa Andreasson och Zara Zakrisson när de dels gjorde en analys av innehållet i läroböcker i samhällskunskap och historia för år 7-9, dels intervjuade lärare om hur de undervisar om samerna i förhållande till läroplanen.¹⁰² Deras undersökning indikerar en diskrepans mellan läroplanen (Lp94) och läroböckerna, något som kan bli ett problem då de intervjuade lärarna uttrycker att de räknar med att läroböckerna uppfyller målen i kursplanerna.¹⁰³

Anna-Lena Delgård har intervjuat lärare i SO-ämnena (samhällskunskap, religion, historia, geografi) i år 7-9 om vad de lär ut om samer och framförallt religion. De intervjuade lärarna lägger i princip ingen tid på att lära ut något om samisk religion eller samisk historia. Motiven är tidsbrist med hänvisning till att det finns viktigare ämnen att belysa, att den samiska kulturen ligger allt för långt från elevernas vardag, att de inte är synliga i läroböckerna eller kunskapsbrist hos läraren själv.¹⁰⁴ En lärare menade att samer inte historiskt utsatts för de förtryck som andra ursprungsbefolkningar fått utstå, och därför inte går att jämföra med exempelvis indianska folk, trots att det var samma lärare som motiverade frånvaron av undervisning om samer med att de kändes avlägsna. Detta är något som Delgård

⁹⁹ Svensson, Lina, *Samer i läromedel Läromedelsanalys av samers förekomst i läromedel för tidiga skolår*, Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, 2013

¹⁰⁰ Ibid., 2

¹⁰¹ Ibid., 28

¹⁰² Andreasson, Lisa & Zakrisson, Zara. *Same same but different? En studie om samhällsorienterade läroböcker baserad på intervjuer, läroboksgranskning och textanalys*. Mittuniversitetet, Institutionen för utbildningsvetenskap, 2009

¹⁰³ Ibid., 37

¹⁰⁴ Delgård, Anna-Lena. "Ska jag vara riktigt ärlig, så är det kanske max 3 minuter på 4 år" Om hur den samiska religionen framställs i ämnet religionskunskap, Malmö Högskola, Religionsvetenskap och lärande, 2009, 29-31

kritiserar. Kombinationen av lärarnas utsagor och det ”vi och dem”-tilltal som Delgård finner i läroboksanalyserna gör att hon ställer sig kritisk till den undervisning i ämnet religion som genomförs.¹⁰⁵

3.2 Statens kunskapsintresse

I en statlig utredning från 2006 undersöks hur lärare *använder* sig av läroböcker, och diskuterar boken som ett av flera läromedel, vid sidan av andra media som radio- och TV-produktioner och internet.¹⁰⁶ Det visade sig att lärare i samhällskunskap ser läroboken som ett viktigt redskap och har tilltro till att de genom att använda böckerna uppfyller läroplanen och kursplaners krav, något som till exempel Andreasson & Zakrissons studie visade.¹⁰⁷

Framförallt är ekonomiska begränsningar det som avgör vid inköp av läroböcker, men också lärarens intresse. Vissa valde att köpa in böcker som eleverna kunde låna vid tillfälle, istället för att köpa in hela klassuppsättningar. Andra köpte in olika läroböcker och valde den som de ansåg var bäst för respektive tema i undervisningen.¹⁰⁸

I rapporten *I enlighet med skolans värdegrund?* från 2006 har experter på olika områden kritiskt granskat läroböcker. Harald Runblom har granskat läroböcker utifrån etnisk representation och har bland annat sett på samer i läroböcker.¹⁰⁹ Runblom kommer fram till att det med vissa undantag är bristfällig information i läroböckerna, men att det är bra relativt till hur det sett ut tidigare.¹¹⁰ Runblom talar visserligen om ”andrafiering”, med andra ord, en uppdelning i ”vi och dom”, men önskar främst att eleverna ska ha möjlighet att kritiskt granska bokens källor samt att det främst är sättet läraren undervisar på som är avgörande, snarare än läromedlet i sig.¹¹¹ Runblom förhåller sig förstående till att alla perspektiv inte kan få plats i läroböckerna och kallar dem för en ”kompromissprodukt” där innehåll såväl som säljbarhet är faktorer det ska tas hänsyn till.¹¹²

¹⁰⁵ Delgård, “Ska jag vara riktigt ärlig, så är det kanske max 3 minuter på 4 år” Om hur den samiska religionen framställs i ämnet religionskunskap, Malmö Högskola, Religionsvetenskap och lärande, 49

¹⁰⁶ Skolverket d. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. 15

¹⁰⁷ Andreasson & Zakrisson. Same same but different? En studie om samhällsorienterade läroböcker baserad på intervjuer, läroboksgranskning och textanalys, 18

¹⁰⁸ Skolverket d. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*, 104

¹⁰⁹ Runblom, Harald i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659> (hämtad: 2015-05-10)

¹¹⁰ Ibid., 22-24

¹¹¹ Ibid., 46-51

¹¹² Ibid., 46-47

3.3 Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis ser vi att den tidigare forskningen å ena sidan menar att innehållet i läroböckerna är bristfälligt och ger en ensidig bild av samer och den samiska kulturen. Å andra sidan visar det sig att läroböckerna inte är det enda läromedel som används, och att lärare i vissa fall använder sig av olika böcker beroende på vilket tema som avhandlas just då. Det som kan bli problematiskt är dock att en del lärare tror att de genom att följa läroböckerna också når upp till de kunskapsmål som läroplan och kursplaner menar att en elev ska uppnå efter avslutad skolgång. Frånvaron av samisk tematik i läroböckerna har angetts som skäl till att inte undervisa om samisk kultur. Också tidsbrist och att eleverna inte lever geografiskt nära den samiska kulturen har varit skäl att inte belysa samiska frågor. Här förstås det samiska som något som är knutet till Sápmi, och inte återfinns hos elever i resten av landet. Runblom benämner läroboken som en ”kompromissprodukt”¹¹³. Det är förvisso förståeligt att en lärobok inte kan rymma all önskvärd fakta, problemet uppstår dock när lärare inte ser kompromissen utan antar att boken ger tillfredställande kunskaper enligt läroplanen.

¹¹³ Runblom, i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, 46-47

4 Metod och material

Studiens texter är del av en kunskapsproduktion, i detta fall utbildningsdiskursen om samer. Liksom Svensson¹¹⁴ har urvalet av böcker fokuserats till de största läroboksförlagen: Sanoma Utbildning, Natur & Kultur, Gleerups och Liber. Svensson studerade böcker för grundskolans tidigare del, medan denna uppsats fokuserar på böcker utgivna för årskurs 7-9, tillgängliga på universitetsbiblioteket. Ytterligare en skillnad är att samtliga böcker i studien är anpassade efter läroplanen från 2011, Lp11, och är avgränsade till att gälla de samhällsorienterade ämnena: samhällskunskap, historia, geografi och religion. Bland de tidigare studierna har vissa endast sett till två ämnen¹¹⁵. Karlssons studie visade dock på samisk representation i samtliga SO-ämnena, med högst frekvens i religion och lägst i samhällskunskap.¹¹⁶ Med detta i åtanke inkluderas samtliga fyra SO-ämnena. För att begränsa studiens omfång är inte ämnet svenska med, trots att läroplanen där tar upp undervisning om nationella minoritetsspråk¹¹⁷. Det förekommer ofta komplement till läroböckerna i form av lärarhandledningar, övningsböcker för eleverna eller fördjupningsböcker. I linje med Svensson¹¹⁸ har jag valt att endast se på grundläroböckerna, ”/.../ i det här fallet de böcker som tar upp de flesta eller alla områden i ämnet sett utifrån ämnets kursplan”.¹¹⁹

Bland böckerna återfinns både enskilda böcker för varje ämne och årskurs, exempelvis *Religion och Liv*¹²⁰. Vanligt är dock böcker som innefattar samtliga år i samma ämne, som *Prio Religion*.¹²¹ Dessa räknas som en bok. Att vissa böcker representerar år 7-9 och andra endast ett av åren blir problematiskt när det ska uppskattas hur många böcker som har samisk representation i sig. En bok för år 7-9 där samer nämns kanske i själva verket endast har samer representerade för ett år av tre i boken. En uppskattning av hur mycket (eller lite) text där samer nämns skulle förvisso ge en intressant fingervisning för läsaren om hur omfånget ser ut i studiens läroböcker, det har dock visat sig problematiskt i förhållande till hur många

¹¹⁴ Svensson. *Samer i läromedel Läromedelsanalys av samers förekomst i läromedel för tidiga skolår*, 15

¹¹⁵ Se ex. Svensson, 2013.

¹¹⁶ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterade ämnena*, 14-15

¹¹⁷ Skolverket e. *Kursplan Svenska i Lp 11. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/svenska> (hämtad: 2014-03-20)

¹¹⁸ Svensson. *Samer i läromedel Läromedelsanalys av samers förekomst i läromedel för tidiga skolår*., 15

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Berg, Leif & Rundblom, Gunilla, *Religion och liv. 7. Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

¹²¹ Högberg, Ole, Isaksson, David & Sundqvist, Mats, *Prio. S, Religion.*, 1. uppl., Sanoma Utbildning, Stockholm, 2014

är en bok innefattar och hur mycket av en boksida som ägnas åt samer. Däremot är inte kvantiteten det som främst är intressant i denna studie, utan hur samer framställs. Då omfånget visade sig vara svårt att uppskatta har detta uteslutits i studien.

4.1 Analysmetod

Begreppen makt, röst och aktör (vem gör vad, vilka finns i texten) har varit utgångspunkter i linje med van Dijks med fleras perspektiv som beskrivits ovan. Efter att ett urval av läroböcker gjorts har böckerna systematiskt gått igenom. För att hitta kapitel och avsnitt där samer nämns söktes det efter olika ord kopplade till samisk tematik i böckernas register. Förutom de för mig, självklara: ”same”, ”Sápmi”, ”nationell minoritet” och ”urfolk” har sökorden varierat beroende på ämne och resultat från tidigare forskning med utgångspunkt i begreppen makt, röst och aktör. I historia och samhällskunskap kunde ”rasbiologi” vara områden där samer skulle kunna nämnas, i geografi ”gruvor” och ”Norrland”, i religion ”naturreligion” och ”schaman”.¹²² Böckerna har sedan gått igenom, relevanta (eller möjligt relevanta) kapitel har närstuderats. Bilder har noterats och räknats som innehåll om samer, men har inte legat till grund för diskussion. Trots att sökorden har varit förhållandevis generösa går det inte att med säkerhet säga att något avsnitt där samer behandlas inte har missats. Det skulle kunna röra sig om förekomsten av bilder eller i sammanhang som trots bredden i sökorden inte förefallit relevanta. Då denna brist handlar om ”den mänskliga faktorn” blir det onekligen något som härleds till mig som forskare. För att säkerhetsställa att samtliga avsnitt med samer nämnda analyserats hade ytterligare en person kunnat gå igenom materialet.

Data har sedan tematiserats och exemplifieras med utsnitt ur läroböckerna. I vissa fall har specifika ordval problematiserats, medan den givna kontexten (i boken) varit viktig för andra. Temana i sig ses som diskurser, många förekommer i flera läroböcker. Dessa blir intressanta också i ett större perspektiv när de förstås i förhållande till en större kontext.

¹²² För sökord: se beskrivning av ämnesböcker på sida 24ff

4.2 Material

I två fall finns ämnesövergripande böcker, dessa är *Horisont 8* och *Horisont 9*, utgivna av Natur & Kultur. Dessa böcker är dock inte ämnesintegrerade, utan är endast en sammanslagning av de olika böckerna för vardera ämne i årskurs 8 och 9. Eftersom Horisont-böckerna är exakt jämförbara med motsvarande fristående bok, behandlas de som fyra olika ämnesböcker per årskull.¹²³

Nedan redogörs för vilka böcker som ingår i studien, samt hur många som har texter med samisk representation. Siffror inom parentes anger hur många böcker förlaget har representerat i studien om en stadiebok för år 7-9 räknas som tre fristående böcker.

¹²³ Se exempelvis Berg, Leif & Rundblom, Gunilla. *Religion och liv. 8. Elevbok*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2011 med samma sidnumrering i ämnet religion som Berg, Leif, a. *Horisont 8. Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2012.

Tabell 1: Förteckning över undersökta läroböcker¹²⁴

Förlag	Antal läroböcker	Titel	Ämne	Samiskt innehåll
Gleerups utbildning	4 (10)	Ge: Geografi 7-9	Geografi	Nej
		Kompakt Samhällskunskap	Samhällskunskap	Ja
		Re: Religion 7-9	Religionskunskap	Ja
		Sh: Samhällskunskap 7-9	Samhällskunskap	Ja
Liber	4 (12)	Geografi. Ämnesboken	Geografi	Ja
		Historia. Ämnesboken	Historia	Nej
		Religion. Ämnesboken	Religionskunskap	Ja
		Samhälle. Ämnesboken	Samhällskunskap	Ja
Natur och Kultur	12	Geografi 7, Elevbok	Geografi	Ja
		Geografi 8, Elevbok	Geografi	Nej
		Geografi 9, Elevbok	Geografi	Nej
		Levande historia 7, Elevbok	Historia	Nej
		Levande historia 8, Elevbok	Historia	Nej
		Levande historia 9, Elevbok	Historia	Nej
		Religion och liv 7, elevbok	Religionskunskap	Nej
		Religion och liv 8, elevbok	Religionskunskap	Ja
		Religion och liv 9, elevbok	Religionskunskap	Ja
		Samhälle idag 7, elevbok	Samhällskunskap	Ja
		Samhälle idag 8, elevbok	Samhällskunskap	Ja
		Samhälle idag 9, elevbok	Samhällskunskap	Nej
		Sanoma utbildning	4 (12)	Prio. Geografi. 8
Prio (stadiebok), Historia	Historia			Ja
Prio. (stadiebok) Religion	Religionskunskap			Ja
Prio (stadiebok), Samhälle	Samhällskunskap			Ja
n=24 (44)		Antal böcker med samisk representation: 15 av 24 (44)		

¹²⁴ För fullständiga referenser, se källförteckning.

4.3 Metodreflektion

I en analys av diskurser blir forskaren oundvikligen en del av diskursen och bidrar således till reproducerandet av densamma.¹²⁵ Om analysobjektet dessutom finns i en kontext som ligger forskaren nära bör forskaren vara extra uppmärksam på att skapa distans till det som studeras. En sådan välbekant kontext benämner Patrik Aspers som forskarens "livsvärld".¹²⁶ Också Winther Jørgensen och Phillips framhåller problematiken kring strävan efter objektivitet i analysstadiet. Själva utgångspunkten i den socialkonstruktivistiska diskursanalysen är att ta reda på diskurserna, alltså vad som ses som "sant" eller "verkligt", med andra ord, en konstruktion.¹²⁷ Svensson skriver om ambivalensen i att hon, som en del av den svenska majoriteten, studerar hur en minoritet framställs och hur studier som dessa ytterligare kan framhålla olikheter mellan grupperna svenskar och samer.¹²⁸ Hon menar alltså att hon inte är helt "främmande inför materialet"¹²⁹, som Winther Jørgensen och Phillips, uttrycker det. Hur blir då min position som forskare, då jag visserligen är en del av minoriteten samer, men också identifierar mig som en del av majoriteten svenskar? Mina dubbla tillhörigheter visar sig inte vara en motvikt till Svenssons, utan belyser istället svårigheten i att finna en total objektivitet. I min studie utgår jag dock ifrån, i linje med den socialkonstruktivistiska tanken, att vi aldrig kan tala om total objektivitet. Min analys blir således *en* tolkning av vilka konstruktioner av "verklighet" eller "sanning" som framförs i materialet. I den avslutande diskussionen får jag möjlighet att återkoppla till denna diskussion.

¹²⁵ Aspers, Patrik, *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2007, 34-35

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Winther Jørgensen, & Phillips, *Diskursanalys som teori och metod*, 28

¹²⁸ Svensson, Lina. *Samer i läromedel Läromedelsanalys av samers förekomst i läromedel för tidiga skolår*, 17

¹²⁹ Winther Jørgensen, & Phillips. *Diskursanalys som teori och metod*, 28

5 Analys

För att ge en överblick över vad som faktiskt står om samer i läroböckerna analyseras först böckernas innehåll innan diskursanalysen tar vid. För enkelhets skull redogörs varje ämne för sig. I själva diskursanalysen tas det däremot inte hänsyn till vilket SO-ämne som representeras. Här kan de textutsnitt som valts ut under de olika rubrikerna komma från olika SO-ämnen. Nedan redogörs först för böckernas innehåll, för att sedan följas av en kritisk diskursanalys. I historia finns bara en bok som tar upp samer, därför handlar hela stycket om en enda bok. Också i geografi är den samiska representationen låg och därmed finns det utrymme för fler exempel än från böckerna i samhällskunskap, där beskrivningen blir mer övergripande. I följande kritiska diskursanalys och diskussion blir exemplifierande textutsnitt och diskurser diskuterade i förhållande till makt, aktör och röst.

5.1 Ämnen och innehåll

5.1.1 Religion

I ämnet religion undersöktes totalt sex böcker, varav fem hade samiskt innehåll. I religionsämnet har sökorden blivit: samer, naturreligion, urfolk, nomad, traditionellt samhälle, tvångskristnande/kristnande, nationell minoritet. I vissa fall har det förekommit ord som anknyter, exempelvis Sápmi. Sápmi har däremot aldrig nämnts utan att samer funnits i registret.

I flera av religionsböckerna finns det kapitelliknande avsnitt skrivna om samisk tro. Dessa behandlar främst naturtron och vanligt är fokus på nåjdens, även kallad schaman, riter för att komma i kontakt med andar. Det poängteras att samer idag inte praktiserar den gamla tron, dock nämns det i en bok att den gamla naturnära tron varit viktig för den samiska kulturen (som den ser ut idag).¹³⁰ Tvångskristnandet av samer tas upp i samtliga religionsböcker som har ett tydligt avsnitt om samer. Dock ges detta inget större utrymme och saknar vidare konsekvensanalyser. Prästen och väckelserörelseledaren Lars Levi Laestadius nämns i vissa fall, han beskrivs som den som först lyckades få samerna att bli kristna frivilligt.¹³¹

¹³⁰Berlin, Ingrid & Ring, Börge. *Religion. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012, 18

¹³¹ Ibid., 19

I religionsämnet förekommer också avsnitt och kapitel om naturreligioner, även kallade traditionella religioner. Här är det vanligt att samisk tro nämns, antingen som exempel med schamaner eller i jämförelser mellan olika naturreligioner. Vissa av religionerna beskrivs som aktiva idag, medan den samiska beskrivs som en dåtida religion. I något fall förekommer också ett längre avsnitt om urfolksreligioner, då nämns samer i förbifarten, men är inte fokus i texten.

5.1.2 Samhällskunskap

I ämnet samhällskunskap undersöktes sju böcker, sex hade samiskt innehåll. I ämnet samhällskunskap har sökorden blivit: same, urfolk, minoritet, Norrland, mångkultur, nationell minoritet, nomad.

Samhällskunskapsböckerna fokuserar i allmänhet mycket på vad en nationell minoritet är och samer nämns ofta i relation till de övriga nationella minoriteterna: romer, sverigefinnar, tornedalingar och judar. Dessa kapitel rör ibland diskriminering

En samisk kvinna förekommer på en bild om Sveriges styre, då på en bild där kronprinsessan Victoria skrattar tillsammans med en koltklädd kvinna på Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk. I övrigt nämns inget om samer i det kapitlet.¹³² Samma bok nämner också ”samer” när skillnaden mellan en demokrati och en diktatur spaltas upp. Då i samband med att demokratier skyddar minoriteter enligt grundlagen.¹³³ Samer beskrivs ofta som både minoritet och ursprungsfolk och det berättas att det finns vissa rättigheter knutet till detta. Siffran på hur många samer som bor i Sverige varierar, från 17 000 till 20 000. Vanligast är att 10 % av samerna anges arbeta med renskötsel. Språket samiska berättas om på olika vis, i vissa fall endast som ett språk, i andra fall finns uppgifter om att samiskan i själva verket är flera olika samiska språk. Att det finns ett Sameting uppges i tre av böckerna. Det beskrivs att Sametinget arbetar för ”en levande samisk kultur /.../ samt ett ökat samiskt självbestämmande.”¹³⁴

Böckerna i samhällskunskap är väldigt varierande gällande omfånget text med samisk representation. I två böcker förekommer samer endast i faktarutor om nationella minoriteter¹³⁵. Ett exempel på detta finns i *Samhälle idag 7*, där står det bland annat: ”I

¹³² Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, sh: 159

¹³³ *Ibid.*, sh: 183

¹³⁴ Linder, Monika. *Utkik - Sh: samhällskunskap. 7-9*, 1. uppl., Gleerups Utbildning, Malmö, 2014, 86

¹³⁵ Nilsson, Erik, Långström, Sture & Swanelid, Göran. *Samhällskunskap: kompakt*, 4. uppl., Gleerup, Malmö, 2010, 105

Sverige bor sedan flera hundra år samer, sverigefinnar, tornedalingar /.../, romer och judar. /.../ De som tillhör dessa grupper är inte så många och kallas därför för nationella minoriteter.”¹³⁶ Sedan nämns också att minoriteternas språk ska skyddas enligt lag. ”Om du tittar på samiska nyheter på tv eller går in på samernas hemsida, får du information om samhällsfrågor för samerna i Sverige.”¹³⁷ Övriga böcker har ett generösare textomfång om samer. De flesta böcker nämner att samer bott i Skandinavien sedan tusentals år. Boken *Horisont 8* har ett avsnitt om samisk religion och flera frågor i slutet av kapitlet som rör samisk religion. I frågedelen av *Horisont 8* uppmanas eleven också att ta reda på information som inte getts i boken, exempelvis mer om ursprungsbefolkningar, reflektera över stereotyper och fundera över hur samiska musikgrupper själva skulle benämna sin musik.¹³⁸

5.1.3 Historia

I ämnet historia undersöktes fem böcker, varav en bok hade samiskt innehåll. I historia har sökorden blivit: same, urfolk, minoritet, Norrland, mångkultur, nationell minoritet, nomad, ras, rasbiologi.

Stadieboken *Prio [Stadiebok]*, *Historia* är den enda historiaboken som nämner samer. I denna bok förekommer förhållandevis mycket om samer. I en del av boken beskrivs att samer bodde i Sverige innan nationsgränserna drogs, att Gustav Vasa krävde skatt av samerna och införandet av kristendomen.¹³⁹ Därefter nämns att nybyggare uppmanades att flytta norrut och att detta var en start till de marktvister som kom att gälla ”/.../mellan kringvandrande samiska renskötare och bofasta svenska jordbrukare.”¹⁴⁰ Lite längre fram i boken berättas om skolformer för samiska barn. Från att det fram till sent 1800-tal inte fanns några statliga direktiv, till att de samiska barnen skulle undervisas på annan ort (likt en internatskola) till att sedan röra sig om nomadskolor. Läsaren får också veta att staten gav uttryck för att ”Lapp ska vara lapp”¹⁴¹ och att barnen inte fick lära sig mer är vad som ansågs vara nödvändigt för ett liv som renskötare. Avsnittet avslutas med: ”För romerna skulle det dröja ända fram till 1960-talet innan de fick rätt att gå i skolan.”¹⁴²

¹³⁶ Hildingson, Kaj & Wergel, Karin. *Samhälle i dag. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011, 11

¹³⁷ Ibid., 11

¹³⁸ Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, re: 262-263

¹³⁹ Almgren, Bengt. *Prio. [Stadiebok]*, *Historia*, 1. uppl., Sanoma utbildning, Stockholm, 2014, 219

¹⁴⁰ Ibid., 219

¹⁴¹ Ibid., 228-229

¹⁴² Ibid., 229

Cirka 200 sidor fram i boken, alltså i en del för en senare årskurs, finns rubriken *Rasbiologins historia*. Här beskrivs hur Herman Lundborg vid svenska rasbiologiska institutet tänkte kring samer. Det berättas också om nazistiska tankegångar som uttrycktes av Lundborg. På ett fotografi håller en man i en ask med ett kranium i. Mannen står mellan långa hyllrader med kranier. Bildtexten lyder: ”Sedan mitten av 1800-talet hade man samlat in skallar av samer för att studera om de skilde sig från andra svenskar. Många av de här kranierna tillhörde barn. Samerna kräver i vår tid tillbaka dessa kranier, som de vill begrava på ett värdigt sätt.”¹⁴³ Nederst på sidan finns en ruta om steriliseringar. Det nämns däremot inget specifikt om samer här. Sidan efter ägnas åt en beskrivning hur skallindex räknades ut, vilken skallform som ansågs överlägsen de andra och att detta influerade tyska nazister. Sveriges roll inom rasbiologin omtalas som ”/.../ ett mörkt kapitel i Sveriges historia.”¹⁴⁴ Till texten hör en bild med porträttfotografier av ”sv. judar”, ”finskatyper” och ”lapska typer”.¹⁴⁵

Ett avsnitt som behandlar Tjernobyli-olyckan visar en bild av två män som tar blodprov från en ren vid Klimpfjäll. Bildtexten beskriver att det radioaktiva nedfallet påverkade rennäringen.¹⁴⁶

Under rubriken *Vi är alla invandrare* beskrivs att människor sedan istidens slut bosatt sig allt längre norröver. Under en mindre rubrik behandlas de fem nationella minoriteterna. Det nämns att minoriteterna behandlats illa av majoritetssamhället och något om EU:s minoritetspolitik. Minoriteternas kultur beskrivs som ”/.../ en del av det svenska kulturarvet” och att samerna har ”/.../ särskilda bestämmelser just för dem.”¹⁴⁷ i egenskap av urfolk. Detta liknar det som står i böckerna i samhällskunskap. Vidare beskrivs varför samer började tämja renar, att det hittades silvermalm och järnmalm i samiska områden. Också här talas det om nybyggare och hur konflikten mellan svenska nybyggare och samer uppstod. Det beskrivs att samerna inte behövde vara med i kriget och att det fanns stor efterfrågan på varor. Det nämns kort att ”trolltrummor” brändes.¹⁴⁸ Rasism, övergrepp från stat och myndigheter berättas om. Först som en dåtida företeelse, men nutida konflikter nämns, såsom begränsning av antal renar och tvister med olika näringar inom energi, skog och gruvor.¹⁴⁹ Denna bok nämner också att det idag finns samiska gymnasieskolor och nämner att författaren Mikael Niemi har

¹⁴³ Almgren. *Prio. [Stadiebok], Historia*, , 454

¹⁴⁴ *Ibid.*, 455

¹⁴⁵ *Ibid.*, 455 Benämningar från Rasbiologiska institutet, ej läroboken.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 475

¹⁴⁷ *Ibid.*, 483

¹⁴⁸ *Ibid.*, 485

¹⁴⁹ *Ibid.*, 486

beröringspunkter med både samisk och tornedalsk kultur. Här citeras också samma text som i denna studies inledning.¹⁵⁰ *Prio [Stadiebok], Historia* nämner alltså samer och samisk kultur ur både ett historiskt som nutida perspektiv och sprider ut innehållet i boken, samt öppnar upp för en källkritik av det egna mediet genom citatet från *Populärmusik från Vittula*. Elever som följer denna bok möts av samisk tematik i flera årskurser.

5.1.4 Geografi

I ämnet geografi undersöktes sex böcker, tre hade samiskt innehåll. I ämnet geografi har sökorden blivit: samer, nomad, urfolk, minoritet, nationell minoritet. Med anledning av pågående gruvdebatter i media och som även nämns i *Samhällskunskap Utkik 7-9*¹⁵¹ har också kapitel som behandlar gruvor gått igenom. Detta för att se om påverkan på samiska näringar eller kulturlandskap problematiserats i anslutning till området gruvindustri. Så visade sig däremot inte vara fallet.

Samer förekommer i så få böcker och korta passager att det går att ge en översikt över samtliga. En bok nämner samer i samband med ett avsnitt om polarzonerna Arktis och Antarktis. Här får läsaren reda på att ”Tidigare var alla samer nomader, men tillgången till moderna transportmedel har påverkat deras sätt att leva.”¹⁵², att de bebor Nordkalotten och ägnar sig åt ”.../ jakt, fiske och renskötelse.”¹⁵³

En annan bok nämner samer i samband med boskapsskötsel för nomader. Här finns en bild från en så kallad renskiljning och det nämns att cirka 10 % av samerna i Sverige arbetar inom renskötseln. ”De är bofasta och dagens renskötare producerar för en större marknad än vad de traditionella nomaderna gör.”¹⁵⁴ Likheter mellan olika ”.../ boskapsskötande nomader är att de lever av naturresurser som de är ganska ensamma om att kunna utnyttja men de behöver kunna röra sig över stora områden.”¹⁵⁵ Ett exempel som ges till varför det inte längre finns många traditionella jordbruk av nomadslaget är torka.¹⁵⁶

Slutligen nämns samer under rubriken ”Världsarv” i *Geografi. Ämnesboken*.¹⁵⁷ Här förklaras vad ett världsarv är, att Sverige har 14 stycken och att Lapponia är det största av dem. I detta

¹⁵⁰ Almgren. *Prio. [Stadiebok], Historia*, 485-486

¹⁵¹ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap. 7-9*, 86-87

¹⁵² Thorstensson, Per. *Geografi. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011, 26

¹⁵³ *Ibid.*, 26

¹⁵⁴ Ahlberg, Wiwi & Isaksson, David. *Prio. Geografi. 8*, 1. uppl., Sanoma utbildning, Stockholm, 2013, 100

¹⁵⁵ *Ibid.*, 100

¹⁵⁶ *Ibid.*, 93, 100

¹⁵⁷ Mårtensson, Solveig & Lindberg, Lars. *Geografi. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012, 189

sammanhang nämns att ”/.../ en samisk urbefolkning funnits i tusentals år.”¹⁵⁸ Till texten hör en mindre kartbild med Laponia utmärkt och ett fotografi över ett fjällandskap. I tillhörande bildtext nämns att ”I Laponia har nio samebyar sina betesmarker. En viktig målsättning med världsarvet är att den samiska kulturen ska finnas kvar och utvecklas inom området.”¹⁵⁹

5.2 Den kritiska diskursanalysen. Framträdande diskurser

Utifrån den diskursanalytiska läsningen har vissa fenomen framkommit. Dessa är: Sverige som ett gott land för samer; motdiskurser – texter vars perspektiv bryter rådande diskurs; andrafiering – det samiska och svenska som dikotomier; samt icke omnämnanen – i vissa fall har avsnitt där samer *inte* nämnts analyserats, detta för att belysa *frånvaro* av samer. Detta senare är inspirerat av van Dijks tal om elitens ”diskursiva makt” som ”framförallt är diskursiv”¹⁶⁰ och ”subtil och indirekt”.¹⁶¹ Här tolkas detta subtila och indirekta som ett uteslutande av kunskap och blir därför en intressant makt-aspekt som ger icke omnämnanen en plats som tema. Analysen har, som ovan nämnts, skett med begreppen aktör, makt och röst som analytiska utgångspunkter.

5.2.1 Motsägelsefullt: Sverige då och idag, från förtryckta samer till samer med rättigheter?

Under den här rubriken kommer det inte bara handla om hur samer framställs utan också om hur *Sverige* framställs i läroböckerna. I flera av böckerna går att läsa om rättigheter för nationella minoriteter, samers särställning som ursprungsfolk och att det finns ett Sameting med inflytande över samisk kultur. Förekomsten av sådant material indikerar att det är något viktigt och att den samiska kulturen generellt går att tolka som något som är värt att bevara. Bilden som ges är att Sverige värnar om den samiska kulturen. Förvisso nämns det i *Horisont* 8 att: ”De fem nationella minoriteterna har också gemensamt att de alla i olika grad utsatts för övergrepp och diskriminering från det svenska samhället. Ibland har övergreppen pågått i århundranden.”¹⁶² ”Utsatts” markerar att detta är något som skett i dåtid, och inte nödvändigtvis är något som sker idag. I en diskussion om rättigheter för samerna är det viktigt att ha i åtanke att det är Sverige som nation som aktivt har makten att erkänna minoritetsfolken, möjligheten att ge samerna en särställning som ursprungsfolk och tillsätta

¹⁵⁸ Mårtensson & Lindberg. *Geografi. Ämnesboken*, 189

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 114

¹⁶¹ Ibid., 114

¹⁶² Berg a. *Horisont* 8. *Elevbok*, sh: 249

ett Sameting. Att Sametinget dessutom är en statlig myndighet som i slutändan står under den svenska regeringen är inte något som nämns i böckerna.

Sverige framställs *idag* som en aktiv aktör som har möjligheten och välviljan att bevara den samiska kulturen, trots tidigare fadäser i och med tvångskristnande och gränsdragningar. Samerna, å andra sidan, *får* rättigheter. Implicit är inte rättigheterna något som samerna kan ta som självklart, på samma vis som svenskar har självklara rättigheter i sitt land. Det är med andra ord något de blir givna, och som Sverige har att ge.

Makt att, eller makt över, gör sig också gällande i beskrivningen av hur nybyggare flyttade in i samiska landområden.

Under lång tid fanns inga gränser i norr mellan Sverige-Finland (som länge var ett enda land), Norge och Ryssland. Alla tre länderna var intresserade av samernas områden och tyckte att de hade rätt att kräva in skatt av samerna. Svenska regeringen började uppmuntra svenska småbönder att flytta in i de delar av Sameland som de ville göra svenska. /.../ De svenska småböndernas jordbruk hamnade mitt i samernas marker där renarna betade. Det blev strid om vilka som skulle ha rätt till marken, fisket och jakten: samerna eller de nyinflyttade. Regeringen skyddade småbönderna. På 1800-talet förbjöds samerna att bo eller flytta sina renar närmare än en mil till småböndernas byar. /.../ Samernas marker var inte längre deras egna. ¹⁶³

Som denna lärobok i samhällskunskap säger upphör de samiska markerna att tillhöra samerna när de olika nationerna dragit landsgränserna. Att regeringen ”uppmuntrade” småbönderna att bosätta sig på samiska marker uttrycker att det är något som den svenska staten därmed ansåg sig ha rätt till, och att deras jordbruk ”hamnade mitt i samernas marker där renar betade”¹⁶⁴ kan tolkas som att de samiska markerna beslagtogs i ren naivitet och av misstag. Därmed kan ingen heller hållas ansvarig för förlorade marker för samerna, eller vunna marker för nybyggarna.¹⁶⁵ Vidare beskrivs också konflikter *idag* där det uppstått friktion mellan samer och svenskar. Här rör det sig om samiska renbetesmarker och jakt- och fiskerättigheter mot intressen som rör gruvor, skogsägare och markägare som inte önskar ha renar betandes på sina områden.

Samerna vill ha kvar sina urgamla rättigheter till jakt, fiske och renbetesmarker. Men många markägare anser att renarna förstör deras marker. Fritidsfiskare och jägare vill kunna fiska och jaga i samma områden och dessutom locka dit både svenska och utländska turister. Konflikterna har flera gånger lett till bråk som tagits upp i domstol.¹⁶⁶

¹⁶³ Andersson, Ulla M., Ewert, Per & Hedengren, Uriel, *Samhälle. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012, 33

¹⁶⁴ Ibid., 33

¹⁶⁵ Ibid., 33

¹⁶⁶ Ibid., 33

Vad får vi veta av detta? ”Urgamla rättigheter” kan visserligen ses som ett erkännande av samers rättigheter som urfolk. Men ”många markägare” och ”deras marker” befäster samerna som inkräktare på någon annans land. Att turistnäringen skulle gynnas av att jägare och fritidsfiskare använder traditionellt samiska landområden skapar också bilden av en tvungen *motsättning* mellan samiska särintressen (renskötsel) och ”svenskars” intresse av att jaga och fiska. Aktörerna i texten är samer, markägare, jägare och fritidsfiskare och turistnäringen. Här görs jägaren, fritidsfiskaren, markägaren och turistnäring till ”icke-samer”. Konflikten blir således mellan majoriteten och samerna som minoritet, där det är samerna som inte vill dela med sig av landet.

I *Horisont 8* skildras en reell konflikt där rennäringens intressen ställs mot en svensk markägares intressen. Konflikten sträckte sig över tjugo år och en domstol dömde till inblandade samebyars fördel. Renskötaren Jim Persson uttrycker sin glädje: ”Jag är oerhört glad. Det betyder mycket för mig. Nu kommer min ställning vara lika stark även i fortsättningen.”¹⁶⁷ Här är ett exempel där en same själv får komma till tals, får en röst. Dock sker det i en kontext av motsättningar mellan svenskar och samer och följs av ett uttalande från den förlorande sidan, markägaren Berth Hägglund: ”Det innebär att våra tallplanteringar förstörs totalt och sammantaget gör vi markägare miljonförluster varje år på renarnas framfart.”¹⁶⁸

Här kommer renskötaren Perssons glädje på bekostnad av markägaren Hägglunds. Vi får reda på hur ödesdigert det är för hans tallplanteringar och hur markägarna förlorar miljontals kronor på grund av rennäringen. Konflikten blir således mellan de svenska markägarna och renskötarna, men grunden till konflikten utgör renskötarnas renar som betar på markägarnas egendom. Vilka förluster det skulle inneburet för Perssons renföretag om han förlorat får vi inte veta. Att samiska särintressen som rennäring dessutom kan talas om som en del av det gemensamma svenska kulturarvet diskuteras inte heller. Ambitionen med texten kan ha varit att skapa en bild av samer som något annat än förtryckta, dock blir det problematiskt när samisk framgång kommer på bekostnad av svensk förlust, som i fallet med tvisten Persson/Hägglund.

5.2.2 Motdiskurser: kolonisation och kritik av rättighetsdiskursen

Att en diskurs är övergripande utesluter inte förekomsten av andra diskurser. Bland studiens läroböcker har mycket liknat de resultat som tidigare forskning tagit upp och den diskussion

¹⁶⁷ Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, sh: 252

¹⁶⁸ Ibid.

som van Dijk fört om bland annat läromedel.¹⁶⁹ Flera böcker tar upp förtryck och diskriminering, exempelvis nämns skallmätning av samer i en bok¹⁷⁰, och att Sverige liksom andra länder behandlat sin ursprungsbefolkning illa.¹⁷¹ Få böcker går längre än så. Två böcker däremot, *Horisont 8* och *Utkik7-9 Samhällskunskap*, sticker ut något. Den förstnämnda innehåller avsnitt som kan tolkas som en motdiskurs. Den andra kan vid första närmandet tolkas som detsamma, men kommer istället diskuteras som en ”falsk” motdiskurs i nästa avsnitt. I *Horisont 8* fanns ovan nämnda text där renskötaren Jim Persson fick uttala sig. Den visade sig förvisso inte vara helt oproblematisk, i det att den ytterligare kan reproducera bilden av att samiska och svenska intressen inte kan finnas utan konflikt. Å andra sidan ger samma bok stort utrymme åt kunskap om den samiska kulturen och samer. Trots att kapitlet förekommer i samhällskunskaps-delen i boken finns ett kortare avsnitt om samisk religion där tvångskristnandet av samer får visst utrymme. Den texten har föregåtts av en text med rubriken *Kolonisation*.

Samerna i Sverige har upplevt samma kolonisation som drabbat många andra urbefolkningar världen över. Deras land har blivit koloniserat och utnyttjat. Naturligtvis försökte samerna göra motstånd men alla försök blev hårt nedslagna. Samerna har aldrig byggt upp någon egen armé eller något eget militärväsen.¹⁷²

Denna bok är den enda som uttryckligen talar om kolonisation, något som annars är mer vanligt i samisk media eller forskning rörande samer.¹⁷³ Här förstås Sverige som en nation som inte bara erkänt nationella minoriteter och tillsatt ett sameting, som vi tidigare sett, utan *också* som en förtryckande makt. Trots det görs inte samerna till helt passiva offer. Genom att uttrycka att motstånd fanns men ändå slogs ned blir både samerna och den svenska staten aktiva i konflikten och samernas frånvaro av maktmedel (som ett militärväsen) förstås som ett skäl till varför samerna inte kunde stå emot helt. Samerna talas visserligen om, men berättas om som aktiva aktörer. Att författarna inledningsvis väljer att skriva ”deras land” och inte det vanligare ”samiska marker” eller endast hänvisa till mark som en plats där ”samer bott länge” så förstås det att det är just *kolonisation* som gjorts sig gällande. Det är med andra ord samiskt land som beslagtogs, och inte ett land (och ett folk) som oproblematiskt och självklart ska tillhöra Sverige. Texten fortsätter:

¹⁶⁹ Se exempelvis Karlsson, 2004, Svensson, 2013 och van Dijk, 2005.

¹⁷⁰ Almgren. *Prio. [Stadiebok], Historia*, 454

¹⁷¹ Se exempelvis Bjessmo, Lars-Erik, Isaksson, David & Nohagen, Lars, *Prio: [stadiebok], Samhälle*, 1. uppl., Sanoma Utbildning, Stockholm, 2014, 26. Andersson, Ewert, & Hedengren. *Samhälle. Ämnesboken*, 2012, 30. Berg b, Leif. *Horisont. 9, Elevbok*, 2013, sh: 402.

¹⁷² Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, sh: 251

¹⁷³ Se exempelvis Ledman, 2012.

För myndigheterna i Stockholm var det självklart att naturtillgångarna i samernas område skulle nyttjas för hela landets bästa. Samerna har därför tvingats flytta när staten och storbolagen krävt det. Områden där deras renar betat har lagts under vatten för att skapa dammar till kraftverk. Ibland har markerna förstörts av gruvnäring. Gång på gång har samerna fått uppleva att ingen lyssnat till deras protester.¹⁷⁴

Läsaren blir varken ”myndigheterna i Stockholm”, storbolagen eller samer. Alltså skildrar texten tre olika aktörer som alla kan betraktas som ”dom”. Kan det tolkas som ett sätt för ”det svenska” att avskrivna sig historien? En kritisk tolkning skulle kunna mena att konflikten framställs som något som objektivt går att betrakta. Att läroboken är svensk medför däremot att perspektivet och läsaren till sist ändå blir svensk, trots att inget uttalat ”vi” finns. I texten uttrycks återigen en makt över samerna, som får flytta när det passar ”storbolagen” och staten. Men också här framhålls att detta inte är något som skett utan protester. Samerna är alltså aktiva aktörer, trots förtryck. Också i denna text finns formuleringar värda att ifrågasätta. Vad gör uttryck som ”för hela landets bästa”?¹⁷⁵ Som i analysen av konflikten mellan renskötaren Persson och markägaren Hägglund finns samiska intressen och svenska intressen endast på bekostnad av varandra, antingen får samerna sin vilja igenom, eller så blir det bra för hela Sverige. Den svenska staten hade med andra ord allas bästa för ögonen när de påverkade samernas livsvillkor negativt. I detta fall blir det tydligt att samerna inte är en viktig del av detta ”alla”. Uttryck som just ”för hela landets bästa” kan implicera att det de facto är för landets (och där med allas) bästa att nyttja samiska marker på det viset. Att avsnittet dock kan tolkas som en motdiskurs bland majoriteten av lärobokstexterna är dels på grund av att Sverige tydligt är den förtryckande parten, samt att avsnittet står under rubriken *Kolonisation*, ett idag negativt betingat ord. Kontexten gör att avsnittet ändå kan läsas som ett, i studiens urval av läroböcker, avvikande perspektiv och också tolkas som en motdiskurs. Avsnittet avslutas med att lyfta in problemet med kolonisationen i nutid. Också detta styrker avsnittet som en motdiskurs:

En del samer menar att talet om rättigheter för minoriteter och ursprungsfolk bara är just tal. Vissa rättigheter har de fått, men kritikerna menar att i den stora avgörande frågan om samerna ska ha rätt att bestämma över sitt gamla område har ingenting hänt. Besluten fattas fortfarande i Stockholm.¹⁷⁶

Det sista stycket problematiserar den bild som i övrigt genomsyrar läroböcker, den ovan nämnda diskursen av Sverige som en stat som verkar för samernas bästa. Genom att låta kritiker till detta nämnas i texten låter de läsaren ifrågasätta den diskursen och öppna upp för

¹⁷⁴ Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, sh: 251

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Berg a. *Horisont 8. Elevbok*, sh: 251

motdiskurser. Kritikerna är ”en del samer”¹⁷⁷, vilket visserligen utesluter andra möjliga icke-samiska kritiker, men beskriver heller inte samer som en homogen grupp.¹⁷⁸

5.2.2.1 En falsk motdiskurs: vems röst citeras?

I *Utkik 7-9 Samhällskunskap* finns kapitlet *Att motverka diskriminering*.¹⁷⁹ Kapitlet startar med en kort introduktion till diskriminering och kopplingen till mänskliga rättigheter. De nationella minoriteterna gås igenom, FN:s urfolksdeklaration från 2007 presenteras kort och läsaren får också veta att ”samerna är det enda folk som har erkänts som urfolk inom EU”.¹⁸⁰ I kapitlet uppmanas läsaren att reflektera över en aktuell händelse i avsnittet *Se ur olika perspektiv, argumentera Striden om samernas mark i Kallak*¹⁸¹. Motdiskursen i detta avsnitt skulle också kunna vara att läsaren här ges möjlighet till att ta ett annat perspektiv än bara det svenska, som vi sett ovan. Exemplet handlar om en eventuell gruvetablering utanför Jokkmokk. Aktörerna i texten är samer, samiska ungdomar, Sametinget, svenska staten, turistnäringen, Jokkmokks kommun och ett gruvbolag vid namn Jokkmokk Iron Mines. I texten lyfts gruvbolaget och Jokkmokks kommun fram som positiva till en gruva, medan samiska ungdomar, samerna och turistnäringen ställer sig negativa till en gruvetablering i Kallak.

I texten står att: ”Sametinget anser att det skall vara folkrätten som styr när det gäller beslut om mark.”¹⁸² Rubriken på avsnittet ”Striden om samernas mark i Kallak”¹⁸³ introducerar området Kallak som mark tillhörande samer. Gruvetableringen skulle alltså ske på samisk mark där rensköttsel bedrivs. Dessutom får läsaren veta att:

Samerna hävdar att rennäringen skulle hotas, inte bara runt gruvan men också skulle komma att påverka renskötselfn i det närliggande världsarvsområdet Lapponia. Turistnäringen rasar och menar att fjällturismen i området hotas och att den är mycket viktigare än gruvbrytningen.¹⁸⁴

Här får två aktörer som är mot en gruva i Kallak utrymme, vilket ger båda en aktiv roll i konflikten. Ordet ”hävdar” påpekar att detta är en sida av saken, men kan tyckas känsloläst. Det kan också turistnäringens ”raseri” över en gruva vara. Återigen blir turistnäringen ”icke-samer” och samerna förstås som renskötande samer. Att turistnäringen också kan vara

¹⁷⁷ Berg a. *Horisont 8. Elefbok*, sh: 251

¹⁷⁸ Alla samer tycker inte nödvändigtvis att förtryck finns, eller ger uttryck för att större kunskap om samer behövs. Se exempelvis intervju med läraren ”L2” i Delgård ”Ska jag vara riktigt ärlig så är det kanske max tre minuter på fyra år” *Om hur den samiska religionen framställs i ämnet religionskunskap*, 2009, s.30-31

¹⁷⁹ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap. 7-9*, 84ff

¹⁸⁰ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap. 7-9*, 84-86, citat från sida 86.

¹⁸¹ *Ibid.*, 86-87

¹⁸² Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap. 7-9*, 86

¹⁸³ *Ibid.*

¹⁸⁴ *Ibid.*

sammankopplad med att samiska näringar finns i området lyfts inte fram. Vidare skrivs att ”Samiska ungdomar kräver att Sametinget protesterar mot det som sker i Kallak. De tycker att deras marker ges bort till internationella bolag som drar nytta av marken utan att ge något tillbaka till samerna som bor där.”¹⁸⁵ I detta utsnitt utgörs samerna av samer, unga samer och Sametinget. Här visas en konflikt mellan unga samer och Sametinget, där de unga samerna inte anser att Sametinget gör tillräckligt. Genom formuleringen ”/.../utan att ge något tillbaka till samerna som bor där.”¹⁸⁶ framställs det som att de unga samerna kanske främst är intresserade av att ta del av någon slags vinst, medan de andra (renskötande, vuxna) samerna är intresserade av att kunna fortsätta bedriva renskötsel i området. Ingen av aktörerna som säger nej till en gruvetablering *citeras* i texten. Hornscheidt och Landqvist påpekar att språkhandlingen ”/.../skapar en bild av ett skeende.”¹⁸⁷ En konsekvens av att endast en sida *citeras*, och därmed aktivt får göra sin röst hörd, kan alltså bidra till ett ensidigt perspektiv.

På sidan som är positivt inställd till en gruva får däremot både Jokkmokks kommun och dåvarande näringsminister Annie Lööf uttala sig. Dessutom *citeras* svenska statens mineralstrategi, som dåvarande regering utgått från när de godkände en provbrytning i Kallak. Kommunalrådet Stefan Andersson (S) säger: ”Kommunen är stort som halva Schweiz och har bara 5000 invånare”.¹⁸⁸ Kommunalrådet argumenterar för fler jobb och påpekar att det ”bara” bor femtusent i Jokkmokks kommun, trots att ”Kommunen är stort som halva Schweiz.”¹⁸⁹ När Andersson använder stora arealer mark som argument är en tolkning att marken ändå inte utnyttjas. Att marken både nyttjas och ger arbetstillfällen för både renbete och turistnäring framgår inte, utan en gruvetablering blir det alternativ som kan ge arbetstillfällen. Det citat från regeringen som lyfts fram i läroboken behandlar också gruvdriften som något enbart positivt: ”Med denna mineralstrategi ska konkurrenskraften i svensk gruv- och mineralnäring ökas, så att Sverige behåller och förstärker sin position som EU:s ledande gruvland.”¹⁹⁰ Uttalandet kan ge uttryck för att en gruva skulle vara ”för Sveriges bästa” och diskuteras inte vidare i andra termer, så som ett intresse att bevara ett samiskt och svenskt kulturarv i världsarvsområdet Lapponia. Detta intresse uttrycks bara från samiskt håll. Läsaren får veta att de inkomster staten får i form av gruvskatt är ”/.../mycket låga i ett internationellt perspektiv - 0,5 % av vinsten jämfört med exempelvis Australiens 30%. Och någon gruvskatt vill man

¹⁸⁵ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap*. 7-9, 86

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Hornscheidt & Landqvist. *Språk och diskriminering*, 39

¹⁸⁸ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap*. 7-9, 87

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid.

inte veta av.”¹⁹¹ Att läroboken lyfter fram den stora skillnaden kan visserligen ses som ett uttryck för kritik. Dock avslutas texten med att Annie Lööf berättar att regeringen inte tror att en gruvskatt ”/.../skulle gynna investeringsviljan och de mindre bolag som finns på marknaden som är viktiga för att skapa jobb och tillväxt på orter, inte minst i Västerbotten och Norrbotten.”¹⁹² Vid uttalandet är Annie Lööf näringsminister och sitter i regeringen, och blir således ytterligare en representant för staten. Också i hennes uttalande saknas en reflektion över andra intressen, istället skapas en bild av en gruvindustri som är viktig för ”investeringsviljan”, ”jobb” och ”tillväxt”. När Lööf säger /.../inte minst i Västerbotten och Norrbotten.”¹⁹³ stärks en diskurs av Norrland som en plats som är beroende av gruvindustrin för sin överlevnad, och som inte kan förvänta sig att få tillbaka något i form av gruvskatt (se vidare nedan).

Utifrån avsnittet *Se ur olika perspektiv, argumentera Striden om samernas mark i Kallak* förväntas läsaren kunna ”/.../rangordna och motivera vems intressen som du tycker väger tyngst.”¹⁹⁴

Läsaren får fem aktörer att välja emellan:

- Samerna som vill ha kvar sitt område med renbetesmark.
- Kommunen som vill få fram jobb och kommuninvånarna som vill få jobb.
- Jokkmokk Iron Mines som vill tjäna pengar
- Staten som vill utveckla Sveriges gruvindustri.
- Turistnäringen som kämpar för ett orört område.¹⁹⁵

Samerna är i punktlistan endast representerade som ”samer” som vill ha kvar sina marker för att bedriva rennäring. Att det kan finnas samer representerade både i turistnäringen och bland kommuninvånarna blir inte en möjlig diskussion. I rangordningen blir det samernas vilja att (fortsätta) nyttja markerna som ställs mot Jokkmokks kommun och kommuninvånarens önskan om jobb. Som i exemplet med marktvisten mellan renskötaren Persson och markägaren Hägglund sker samisk framgång *på bekostnad* av något annat, här: en möjlighet till jobb. Trots att avsnittet är skrivet för att läsaren ska få möjlighet att reflektera över en aktuell händelse visar sig de möjliga tolkningarna av samers (och för den delen statens) positioner vara svåra att nå utanför. Det som i första hand sticker ut som en möjlighet till andra

¹⁹¹ Linder. *Utkik - Sh: samhällskunskap.7-9*, 87

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

perspektiv än majoriteten av läroböckerna erbjuder, och som därmed kunde skönjas som en motdiskurs, visade sig ändå reproducera en statisk bild av samer. Som Hornscheidt och Landqvist nämner är kontexten avgörande för vilka tolkningar en språkhandling kan utmynna i.¹⁹⁶ Det framkommer i frånvaron av citat från samisk sida och begränsade positioner för samer i textutsnittets kontext.

5.2.3 Andrafiering: En svensk same?

I stadieboken *Prio Samhälle* finns en liggande sverigekarta med likadana, ansiktslösa människofigurer över hela landet. Här och där finns en ruta med en pil till en av dessa personer. Bland annat finns en ruta med texten: ”Jämtlänning Dansbandsdiggare Ingenjör Glesbygdso Fotbollsspelare Bloggare”¹⁹⁷ och en annan med texten ”Same Körsångare Verktogsfilare Bybo Svampplockare Cyklist”¹⁹⁸. Den tillhörande bildtexten lyder: ”Vi tillhör alla det svenska samhället. De flesta tillhör många grupper, vi går inte att sortera i boxar. Dessutom påverkar vi varandra. Kulturer utvecklas, förändras och smälter ihop.”¹⁹⁹ Det här är en text som är intressant ur två synpunkter. För det första nämns samer i ett sammanhang som varken har att göra med religion (exempelvis i texter om den samiska religionen som en av flera naturreligioner) eller i avsnitt om nationella minoriteter. För det andra lyfts frågan om möjligheten till flera identiteter fram. Texten är unik i urvalet. I relation till den blir övriga texters förhållningssätt till samer som något annat än svenskar tydlig.

Som vi sett tidigare beskrivs samer ofta som en grupp människor med andra intressen än svenskar. I konflikten om gruvan i Kallak vill samerna en sak, medan kommuninvånarna i Jokkmokk vill en annan. Att en del av invånarna i Jokkmokks kommun logiskt också tillhör gruppen samer nämns inte. När samer görs till en homogen grupp finns heller inte utrymme för de samer som kanske ställer sig positiva till en gruva. Är den människan isåfall mera ”kommuninvånare i Jokkmokk” än same? Kart-bilden i *Prio Samhälle* sticker ut mot övriga texter när den låter en same vara mer än sin etnicitet.

Är samer svenskar eller bara samer? Hur kan en minoritet vara svensk men tillhöra en annan etnicitet? I läroböckerna blir det problematiskt. I *Samhälle i dag 7* sägs både att de fem nationella minoriteterna bott i Sverige ”/.../ sedan flera hundra år”²⁰⁰ och exemplifierar vad

¹⁹⁶ Hornscheidt & Landqvist. Språk och diskriminering, 39-41

¹⁹⁷ Bjessmo, Isaksson & Nohagen. *Prio: [stadiebok], Samhälle, 37*

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Hildingson & Wergel. *Samhälle i dag. 7, Elevbok, 11*

en ”etnisk grupp” är för något genom att nämna ”samer och kurder”²⁰¹ och att dessa grupper har ”/.../föreställningen om ett gemensamt ursprung, en gemensam historia, språk, traditioner och religion.” Bilden av samer som något annat än svenskar går också igen främst i religionsämnena. Framförallt beskrivs den samiska tron som en naturreligion, men en religion som inte praktiseras idag.²⁰² I *Horisont 9* nämns det kort att både den samiska förkristna religionen och den fornnordiska religionen är exempel på naturreligioner.²⁰³ I *Religion Ämnesboken* kopplas den samiska förkristna tron dock tydligare samman med andra naturreligioner, exempelvis indianstammars religioner, aboriginers religion och olika naturreligioner i Afrika. Dessa omskrivs oftare som religioner som praktiseras än idag.²⁰⁴

Skälet till att den gamla religionen inte gör sig gällande idag lämnas i vissa fall oförklarad. Ett exempel på när det ändå nämns är hämtat från *Religion Ämnesboken*.²⁰⁵

År 1685 befallde kung Karl XI att alla samer skulle bli kristna. Hårda straff utdömdes för dem som inte lämnade sin gamla tro. /.../ Men den gamla tron utövades i hemlighet ända fram till 1800-talet, och först då blev samerna kristna av fri vilja.²⁰⁶

I en annan religionsbok står det:

Under 1600- och 1700-talen, när Sverige lade under sig samernas områden, måste alla svenskar tillhöra kyrkan. Samerna förbjöds att utöva sin religion och de blev tvungna att byta ut sina ”hedniska” namn mot kristna.²⁰⁷

Genom att tala om hur svenskarna ”lade under sig” områden där samer bodde och att de efter vart lämnade den samiska tron (”av fri vilja”) för kristendomen kan det ”det svenska” förstås som något eftersträvansvärt. Att ”alla svenskar” skulle vara kristna indikerar dock att samerna räknades som svenskar. Här tolkas det som att det var först när svenskarna lade beslag på samiska marker som samerna kom att bli svenskar. Med andra ord sitter ”svenskheten” i att bo inom Sveriges gränser och inte i vilken etnicitet som personen hade. Därmed finns en ambivalens i läroböckernas indirekta beskrivning av samer som icke-svenskar, samtidigt som det svenska kan förstås som något inom Sveriges nationsgränser.

²⁰¹ Hildingsson & Wergel. *Samhälle i dag. 7, Elevbok*, 11

²⁰² Berlin & Ring. *Religion. Ämnesboken*, 15-21

Berg b. *Horisont. 9, Elevbok*, re: 393

Olofsson, Hans & Uppström, Rolf. *Re - religion. 7-9*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2014, 12-13

²⁰³ Berg b. *Horisont. 9, Elevbok*, re: 393

²⁰⁴ Se exempelvis Berg b. *Horisont. 9, Elevbok*, re: 393 och Berlin & Ring. *Religion. Ämnesboken*, 84

²⁰⁵ Olofsson & Uppström. *Re - religion. 7-9*, 19

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Högberg, Ole, Isaksson, David & Sundqvist, Mats, *Prio. S, Religion.*, 1. uppl., Sanoma Utbildning, Stockholm, 2014, 157

5.2.4 Icke-omnämmanden: urfolk och gruvinindustri

Hur studeras frånvarons diskurs? Hur vet man vad som borde sägas men inte sägs?

Läroböckerna har många likheter, men det finns också skillnader, där information som lyfts fram i en bok lyser med sin frånvaro i de andra. Här ges en inblick i vad som skulle kunna stå, men inte är med. Denna frånvaro, eller uteslutning, av information bör också belysas.²⁰⁸ Karlsson kritiserar läroböckerna i sitt urval för att inte problematisera frågor om hur en kolonial historia påverkat det samiska samhället idag²⁰⁹. Den historiska kontexten blir således lidande. Det är som tidigare noterat att begreppet *kolonisation* endast förekommer i en av böckerna i anslutning till den samiska kulturen där det också nämns att de rättigheter som samerna anses ha också kan kritiseras för att bara vara tal.²¹⁰ van Dijk lyfter också fram denna aspekt när han påpekar att läroböcker sällan reflekterar över den egna nationens koloniala arv medan andra nationer kritiseras för en historia av förtryck.²¹¹ I analysens läroböcker kan vi se flera spår av uteslutande och frånvaro. I *Geografi 7* finns en text om Oceanien, i denna text nämns urbefolkningarna aboriginer och maorier. Här står det att de:

/.../ kämpar för rätten till sin egen kultur och den mark som de betraktar som sin. Sedan 1990-talet har statens stöd till aboriginerna ökat. De har fått rätt att kräva mark av staten. Och staten har bett om ursäkt för gamla orättvisor mot urbefolkningen.²¹²

Detta står i en bok som i övrigt bara nämner samer i förbifarten, då som ett folk som livnär sig på jakt, fiske och rennäring i den arktiska regionen.²¹³ Ytterligare en passage som hänvisar till andra urbefolkningars kamp finns i *Geografi Utblick 7-9* där det skrivs om:

Ursprungsbefolkningen, ”*native Americans*” eller indianer, missgynnades av konkurrensen från de många invandrarna och fortfarande har många i ursprungsbefolkningen svårt att få arbete och bli en del av det amerikanska samhället.²¹⁴

Denna bok nämner överhuvudtaget inte samer där den exempelvis kunnat nämna möten mellan samer och svenska nybyggare i Norrland. Genom att skriva om andra länder där kolonialisering skett och där urfolk fått kämpa för sina rättigheter, men samtidigt utelämna Sveriges eget urfolk i liknande resonemang osynliggörs en samisk kamp och ett svenskt förtryck. Sverige har inte bara den formella makten, utan även den diskursiva. Det här kan

²⁰⁸ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 127-128.

Bolander & Fejes. Diskursanalys, 81

²⁰⁹ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 24-25, 27

²¹⁰ Berg a. *Horisont. 8, Elevbok*, sh: 251

²¹¹ van Dijk. Elitdiskurser och institutionell rasism, 127-129

²¹² Thorstenson, Per, *Geografi. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011, 68

²¹³ Ibid., 26

²¹⁴ Andersson, Bo, *Ge: geografi. 7-9*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2013, 203

återigen kopplas till diskursen om Sverige som ett land som tar hänsyn till sitt urfolk, där andra nationer kan ha en problematisk historia i förhållande till urfolk och minoriteter, men där det egna landet inte är en del av den problematiken.²¹⁵ Detta är något som också Karlsson kommer fram till i läroboksrapporten.²¹⁶ I vissa av föreliggande studies läroböcker nämns förvisso tvångskristnandet av samer, konflikter med nybyggare och nutida markkonflikter.²¹⁷ Exempel som dessa känns igen från van Dijk, som menar att det trots att sådana, självkritiska inslag kan återfinnas i böcker inte skrivs fram som en strukturell diskriminering som genomsyrar hela samhället, ”/.../allra minst eliterna.”²¹⁸

Som vi sett tidigare finns ett nutida exempel på en konflikt i fallet med en eventuell gruvetablering i Kallak representerat i en av böckerna.²¹⁹ Just frågan om gruvor har också rönt stor uppmärksamhet i media.²²⁰ Här är med andra ord ytterligare ett ämne där påverkan på den samiska kulturen skulle kunna diskuteras. Gruvor förekommer frekvent i geografiböckerna, däremot förekommer inte samer och rennäring i relation till någon av dem. I *Horisont 8* ägnas fem sidor åt ämnet gruvor. Här beskrivs att:

Sverige är lyckligt lottat – vi har gott om *järnmalm* av god kvalitet. Järnmalmen bryts i Norrbotten och den säljs direkt eller efter att ha varit råvara till kvalitetsstål.²²¹

Sedan beskrivs gruvbrytning som ett gott exempel, inte minst för befolkningen i norra delarna av landet:

Historien om gruvbrytningen i Sverige och den svenska malmen är ett bra exempel på hur en råvara förändrade människors livsvillkor. Malmbrytningen har inte bara skapat vinster åt den svenska staten utan även bidragit med en mängd arbetstillfällen och välfärd åt många människor i norra Sverige.²²²

Att gruvbrytning innebar jobb och inkomster är inget att säga emot. Däremot omskrivs gruvindustrin endast i positiv dager, utan att ange vad för problematiska konsekvenser anläggningen av gruvor skulle kunna ha på befintliga landskap, folk och kulturer. Vidare står det:

Den här förändringen innebar en revolution för Nordkalottens glest befolkade vidder. Under några årtionden runt sekelskiftet 1900 förändrades ödemarken. Man anlade gruvor, byggde vägar, järnvägar, hamnar och samhällen. Tusentals människor fick arbete. Den värdefulla järnmalmen förde nu med sig

²¹⁵ van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 127-129

²¹⁶ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 27

²¹⁷ Se exempelvis Olofsson & Uppström, *Re - religion*. 7-9, 19

²¹⁸ van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 128-129

²¹⁹ Linder, *Utkik - Sh: samhällskunskap*. 7-9, 84-86

²²⁰ Exempelvis aktuella debatter om gruvnedläggning i Pajala, prospektering i Kallak och diskussioner om gruva i Rönnbäcken.

²²¹ Berg a. *Horisont. 8, Elevbok*, ge: 199

²²² *Ibid.*, 202

ett ekonomiskt uppsving för hela området. Människor fick arbete, byar och städer växte i takt med att nya arbetstillfällen skapades på grund av malmbrytningen.²²³

Här beskrivs Norrland som en plats utan vare sig en befolkning att tala om eller arbeten. Markerna beskrivs som ”/.../glest befolkade vidder.”²²⁴ och som en ”ödemark”.²²⁵ Bilden som skapas genom sådana uttryck ger föreställningen om ett landskap som inte användes innan gruvorna anlades. Istället blir gruvetableringen en slags räddning för ”/.../många människor i norra Sverige.”²²⁶ som gynnades av jobb, inkomster och infrastruktur. Genom att skriva ”många människor” istället för *vilka* människor eller bara ”människor” kan det förstås det inte var alla som gynnades av gruvorna. Det fanns med säkerhet, och finns också idag, samer som arbetar inom gruvindustrin, men utrymmet där det skulle kunnat beskrivas vilka som *inte* gynnades lämnas tomt. Här fattas röster. Samma bok behandlar också den flytt som kommer ske av Kiruna stad, som följd av att järnmalmgruvan där växer sig större och rasrisken ökar. Sidan har rubriken ”intressekonflikt” men sedan kommer underrubriken ”Ingen direkt intressekonflikt”.²²⁷

Det finns däremot texter med ett annat perspektiv på gruvor. I *Geografi 7* finns ett avsnitt som handlar om negativa konsekvenser av gruvbrytning. Här uppmanas läsaren att fundera över huruvida ”/.../naturen kan återställas efter till exempel en gruvbrytning eller ett grustag?”²²⁸ och ”vilka för och nackdelar”²²⁹ gruvbrytning för med sig. I avsnittet har miljöpåverkan diskuterats, men inte i förhållande till de människor och djur som bor i området. Det gör det däremot i viss mån i *Prio 8 Geografi* som tar upp protester mot kalkbrytning på Gotland på en sida. Här är aktörerna gruvmotståndare ”/.../människor på Gotland/.../”²³⁰ som vill bevara den vackra miljön och skona dricksvattnet, Naturvårdsverket som sagt nej till gruva, människor för en gruva och bolaget Nordkalk som vill utvidga kalkbrytningen på Gotland. Liksom i exemplet med Kallak rör argumenten för en gruva ökade jobbomöjligheter, men här är det miljön som ska skyddas och inte en kultur, likt den samiska kulturen och rennäringen. Ett par sidor fram i boken finns en sida om gruvbrytning och vilka mineraler som Sverige exporterar. De kontroverser som skulle kunna uppstå runt gruvor fokuseras till den moraliska frågan om andra länder ska få leta uran till kärnvapen.

²²³ Berg a. *Horisont. 8, Elevbok*, ge: 202

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Berg a. *Horisont. 8, Elevbok*, ge: 203

²²⁸ Thorstensson. *Geografi. 7, Elevbok*, 128

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ahlberg & Isaksson. *Prio. Geografi. 8*, 39

Naturvårdsverket uppges också kritisera detta med hänvisning till ”/.../ att uranet ger stora skador på både på naturen och på människor, eftersom det är en giftig och radioaktiv tungmetall.”²³¹ Inte heller här tar läroboken upp konsekvenser för direkt berörda parter, i Norrland exempelvis sameer. Avsnittet avslutas med att läsaren får reda på att EU står för en liten del av metallproduktionen ”/.../ cirka 3 procent av metallproduktionen i världen, men länderna förbrukar cirka 20 procent.”²³² Den diskursiva makten visas här i vad som lyfts fram och vad som inte nämns.

²³¹ Ahlberg & Isaksson. *Prio. Geografi*. 8, 44

²³² Ibid.

6 Sammanfattning och slutsatser

I denna studie har språkanvändandets roll i läroböcker analyserats för att ge en förståelse för hur bilden av samer och samiskhet konstrueras. Också kontexten har varit viktig och gett en fingervisning om var samer nämns och vad som därmed kan kopplas till samiskhet.

Läroböckerna står, som van Dijk uttrycker det, för ”officiell kunskap”.²³³ Att sprida denna kunskap innebär också en maktposition, ett inflytande över diskurserna, alltså: diskursiv makt.

24 böcker har analyserats, 15 av dessa har på något vis nämner samer, antingen i längre texter eller endast i förbifarten. Flera av böckerna är stadieböcker och skulle kunna räknas som tre böcker vardera. I sådana fall ingår 44 böcker i studien. Böckerna med samisk tematik uppskattas då vara något högre, men inte nämnvärt, än 15, eftersom det i vissa fall förekommit att samer nämns på olika platser, det vill säga för olika år, i böckerna. Resultaten liknar det tidigare forskning har kommit fram till, oavsett årskurs och läroplan. Trots att samtliga böcker i denna studie var anpassad efter Lp11 blir kritiken den samma. Konsekvenserna av detta diskuteras vidare nedan.

6.1 Uppdrag enligt läroplanen

En elev i Sverige ska lära sig om nationella minoriteters kultur och historia, likaväl som den svenska historien ska berättas om. Likt Karlssons läroboksanalys från 2004 har vi sett hur den gamla naturreligionen fått ta plats både i religionsböckerna och i övriga ämnen.²³⁴ Karlsson kritiserade läroböckerna för att exotisera den förkristna samiska tron med fokus på ord som ”trollkarlar” och ”trolltrummor.” Också i denna studies läroböcker visar sig fokus på naturreligionen ta plats, dock används inte ordet ”trollkarl” utan istället ”schaman” eller ”nåjd”. Det samiska kopplas samman med andra folks naturreligioner i större omfattning än med den fornordiska religionen, där det samiska blivit ett ”dom” med de andra, aktiva, naturreligionerna. Det exotiska, som Karlsson talar om, är användandet av ord som inte längre ses som gångbara (som trollkarl om nåjden). I mina data finns i princip inga sådana ord kvar, men det exotiska skapas istället i hur den samiska religionen omnämns tillsammans med andra, idag praktiserade naturreligioner. Framförallt skapas en exotifiering, eller

²³³ van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 127

²³⁴ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 27

andrafiering, genom frånvaron av samiska aktörer i få sammanhang än de stereotypa samiska: som renskötande samer eller i förhållande till den förkristna tron.

Enligt kursplanen för samhällskunskap förväntas eleven få kunskap om ”De nationella minoriteterna och samernas ställning som urfolk i Sverige samt vad deras särställning och rättigheter innebär.”²³⁵ I studiens läroböcker är det just i sådana sammanhang som samer nämns i framförallt samhällskunskapsböckerna: i avsnitt om nationella minoriteter. Att en bok ska täcka in samtliga faktorer är varken föga troligt eller något man kan förvänta sig. I vissa fall har informationen varit knapphändig med små faktarutor. I andra fall har informationen varit fylligare, där både historia och nutida frågor vävs in. En bok uppmanar läsaren att själv söka vidare information om samer. Frågorna rör samisk musik idag, konflikter och stereotyper.²³⁶ Samma bok, vid sidan av andra, tar upp konflikter mellan samer och svenska markägare eller staten. Exemplet med markkonflikten mellan renskötaren Persson och markägaren Hägglund respektive en gruva i Kallak visar främst en fråga om samiska intressen mot svenska intressen, när den svenska sidan har tillväxt och jobbmöjligheter som argument och den samiska främst står för bevarandet av renbetesmarker. I exemplet med Persson/Hägglund får båda aktörerna uttala sig. Den samiska uttalar sig nöjt medan den svenska uttrycker en oro för förlorad inkomst. I avsnittet om Kallak är aktörerna många, men det är endast sidan som är vänligt inställda till gruvan som får en röst och citeras. I geografi-böckerna förekommer avsnitt med gruvor. Bland annat framställs de som en räddning för Norrland och dem som bor där. I de avsnitt där gruvor inte endast beskrivs i positiva ordalag lyfts inga specifika aktörer fram som kan tänkas påverkas av gruvbrytning.

I ämnen som tvångskristning, markkonflikter och i ett fall, rasbiologi, är den svenska staten en närvarande aktör. Trots det framkommer en diskurs där Sverige kan tolkas som ett land som gör mycket för sina nationella minoriteter och urfolket samerna. Genom referenser till EU-konventioner, införandet av ett Sameting och genom att tala om särskilda rättigheter för urfolk och nationella minoriteter skapas en bild av staten Sverige som en välvillig aktör. Staten är dock den som historiskt haft makten att kolonialisera, tvångskristna och utföra rasbiologiska undersökningar och som i nutid erkänner samer som urfolk, bestämmer vilka som får räknas som nationella minoriteter och kan instifta Sameting. Sverige blir en aktiv

²³⁵ Skolverket c. *Samhällskunskap*. 2015

²³⁶ Berg a. *Horisont*. 8, *Elevbok*, sh: 262-263

aktör som ger rättigheter, medan samerna tillerkänns vissa rättigheter de tidigare blivit fråntagna av staten.

Trots att Sverige antingen varit objektiv aktör som ger rättigheter eller blivit ett självskrivet ”vi” som talar om ”dom” (och därmed gör läsaren till en betraktare av samerna) finns det ett avsnitt som lyfts fram som motdiskurs. I denna text talas det om *kolonisation* och Sverige lyfts fram som en aktör som diskriminerat och förtryckt samerna genom historien och fram till och med idag. Samerna skrivs förvisso fortfarande *om*, men i denna text beskrivs också att protester mot Sveriges kolonialisering förekommit. Samerna blir med andra ord inte passiva, och Sápmi beskrivs inte som ett land som oproblemiskt får nyttjas av nybyggare eller olika slags kraft- eller gruvanläggningar. Avslutningsvis ifrågasätts Sveriges tal om rättigheter då det nämns att en del från det samiska samhället kritiserar rättighetsdiskursen för att inte genomföras i praktiken.

Hur omskrivs samer i läroböcker i SO-ämnena för år 7-9? Den frågan ställdes inledningsvis för att komma vidare till följdfrågorna: Hur artikuleras makt i förhållande till samer i de läroböcker som utgör en del av kursen om samer? Vilka aktörer förekommer i böckerna och på vilket sätt görs röster hörda? Genom att först kartlägga vad som faktiskt sägs i böckerna och sedan gå närmare in på hur makt visas, vem eller vilka aktörer som tar plats i den samiska kontexten och vilka röster som hörs har en bild, en tolkning av svar på frågorna vuxit fram.

6.2 Lärarna och det samiska

Ett par studier har kritiserat läroböckerna för att visa en statisk och exotiserande bild av den samiska kulturen.²³⁷ Också i denna studie, av böcker publicerade i enlighet med den senaste läroplanen, finns tendenser till att tolka det samiska som något omodernt. Andreasson och Zakrisson förhåller sig till läroplanen från 1994 när de dels undersöker böcker, dels intervjuar lärare om hur/om de undervisar om samer. De menar att läroplanen, bokinnehållet och lärarnas attityd kring samisk tematik i undervisningen inte stämmer överens.²³⁸ Då samisk tematik finns inskrivet i både läroplan och kursplan är detta något det *ska* undervisas om, inte bara något som det kan tyckas vara lämpligt att undervisa om. Samiska rättigheter, historia och kultur är teman som elever ska få med sig genom grundskolan. Delgård's undersökning av hur lärare i ämnet religion arbetade med samiska inslag visar att samisk tematik inte ges

²³⁷ Se Karlsson, 2004 och Svensson, 2013

²³⁸ Se Andreasson & Zakrisson, 2009

nämnvärd plats i den praktiska undervisningen där hon genomför sin studie. Tidsbrist, relevans och frånvaro i läroböcker anges som skäl till detta.²³⁹ Också den statliga utredningen *Läromedlens roll i undervisningen* indikerar att läroböckernas faktiska innehåll påverkar vad som lärs ut i klassrummet.²⁴⁰ Utifrån denna studie har textomfånget visat sig variera, men fokus har främst varit *vad* som sägs och *hur* det sägs, snarare än kvantitet. De diskurser som förekommer är de som förväntas nå eleverna. Eftersom läroboksförfattarna, enligt van Dijk, är producenter av ”officiell kunskap” blir det de skriver således fakta och ger en ”sann” bild av verkligheten.²⁴¹ Den kritiska diskursanalysen lyfter fram dessa fakta som tolkningar och konstruktioner istället för sanningar och ifrågasätter därmed kunskapen. Föreliggande studie säger inget om hur själva undervisningen går till och vad som faktiskt lärs ut, men om lärarna, likt tidigare studier visat, förlitar sig på att läroböckerna uppfyller läroplanens krav återstår mycket att önska.

6.3 En identitet eller många?

Den samiska kulturen är något icke-svenskt i läroböckerna, det skapas ett ”vi och dom” oavsett. Kontexten säger således något om vad som kan kopplas samman med samiskhet: likhet med andra nationella minoriteter (just i egenskap av att vara en minoritet eller förtryckt) eller med naturreligioner. Här lyfts olikheten från det svenska fram för att beskriva samer och det samiska. Detta blir problematiskt när de nationella minoriteterna ska beskrivas som *svenska* nationella minoriteter. Karlsson påpekar i sin studie att bilden av en same ofta blir en renskötande, nordsamisk man, vilket utesluter kvinnor, andra yrken och också de samer som inte bor i traditionellt samiska områden.²⁴² Jag menar att dikotomin svensk och same som skapas i exempelvis avsnitten om konflikter kring gruvan i Kallak inte heller tar hänsyn till att en same kan identifiera sig både som svensk och som same. Och som i Karlssons studie är de samer som beskrivs i denna läroboksanalys samtliga geografiskt knutna till området Sápmi.

²³⁹ Delgård. ”Ska jag vara riktigt ärlig, så är det kanske max 3 minuter på 4 år” Om hur den samiska religionen framställs i ämnet religionskunskap, 47-48

²⁴⁰ Skolverket d. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*, 15

²⁴¹ van Dijk, *Elitdiskurser och institutionell rasism*, 127

²⁴² Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 26

Hur kan detta förstås som problematiskt? Dels riskerar den samiska kulturen att porträtteras som något omodernt och oföränderligt. Exempelvis Karlsson påpekar att den samiska kulturen är rörlig, precis som den svenska.²⁴³ Dels skapas en snäv bild av vad som ingår i den samiska kulturen och vem som kan identifiera sig som same. Ovan såg vi hur Sverige tvångskristnade samer och drog tydliga nationsgränser för att kunna ta upp skatt från samerna. Samerna försvenskades. Här blir inte etniciteten svensk avgörande, utan nationsgränserna. När samer däremot enbart porträtteras inom Sápmi blir det däremot motsägelsefullt. Vad innebär det att vara same? Vem är det? Finns samer utanför traditionellt samiska områden? Det visar sig att endast en bok öppnar upp för identitetsfrågan, och poängterar att kulturer är dynamiska och att en människa kan ha flera identiteter. ex. same och svamplockare och ändå ”tillhör alla det svenska samhället”.²⁴⁴ Detta avvikande exempel bland läroböckerna är positivt, trots att samens på kartbilden som texten är kopplad till, är placerad i norra delarna av landet och därmed kan tänkas knyta det samiska till Norrland. I relation till övriga böckers frånvaro av liknande inslag kan den diskursiva makten ses som positivt produktiv snarare än stagnerande. Detta, och det textutsnitt som ovan diskuterades som en motdiskurs, är också ett uttryck för diskursiv makt. Till skillnad från de mindre reflekterande texterna är den positiv, om målet enligt läroplanen är att fördjupa kunskaperna om de nationella minoriteterna, däribland samerna.

Likt i tidigare forskning framkommer en statisk bild av vad en same är och den samiska kulturen. Trots ambitioner om olika perspektiv är bilden av samiska intressen mot svenska intressen rådande. Språkliga rättigheter och ”urgamla rättigheter” nämns men utvecklas inte. Hur motiveras rättigheter som inte förklaras? Hur ska perspektiv tas när bakgrunden inte är tillräcklig? I böckerna får vi reda på att samerna är något annat än svenskar, att alla inte är renskötare och att det pågår konflikter, trots det är det rennäringen som blir central i berättandet om det samiska. Det finns ett Sameting där den som är same får rösta. En bok problematiserar en gruvanläggning på samisk mark, men låter sedan svenska företrädare uttala sig om jobb möjligheter. Aktörer i frågan beskrivs som antingen samer eller turistnäring, kommunen Jokkmokk, gruvbolag. Samer görs till en grupp med en åsikt och ett

²⁴³ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 26

²⁴⁴ Bjessmo, Isaksson & Nohagen. *Prio: [stadiebok], Samhälle*, 37

intresse. Samiska intressen beskrivs inte heller som något som är en del av ett svenskt kulturarv eller ”för hela landets bästa”.

Sverige som land positioneras som en aktör som visserligen orsakat problem för samerna förr, men som idag snarare hjälper samerna med rättigheter. Karlsson kritiserar de svenska läroböckerna för att lyfta fram hur andra nationer förtryckt och förtrycker sin urbefolkning, men undviker Sveriges liknande behandling av sin egen. Hon undrar om det sker av ointresse från svensk sida att lyfta en svensk kolonial historia eller om det är för skamligt. Karlsson ställer också frågan: ”Vilka konsekvenser får ett sådant förhållningssätt för de samer som lever i dagens svenska samhälle?”²⁴⁵ Innan jag ger min syn på saken vill jag addera frågan: vem skriver böckerna?

6.4 Avslutande reflektion

Analysen har fokuserats till texten, slagit ner på vissa fraser eller skärskådat vilka aktörer som fått göra sina röster hörda i läroböckerna. Också kontexten, såväl i bokens avsnitt som större perspektiv har lyfts. I linje med Fairclough studeras således texten och den sociokulturella praktiken. I viss mån har också det Fairclough kallar för den diskursiva praktiken berörts, relationen mellan text och producent, eller texten och dess läsare. Men själva textförfattaren har inte varit i fokus. Runblom menar att det i källkritikens namn bör föras en diskussion med eleverna om just vem som författat böckerna.²⁴⁶ Källkritik är något som också läroplanen efterfrågar. Därför skulle också en studie som lägger fokus vid den diskursiva praktiken vara intressant. Vem skriver vad och vem läser och hur? Men för att svara på Karlssons frågor, om skam eller ointresse orsakat att en kolonial historia inte lyfts menar jag att det handlar om att diskurser reproduceras, snarare än grundas i skam eller ointresse. Det som inte ifrågasätts får fortsätta vara en vedertagen sanning. Matti i Mikael Niemis bok fick vänta länge innan Norrland växte sig stort i hans värld. Fram till att han ifrågasatte kartböckerna så *var* Norrland mindre än Skåne. I de svenska läroböckerna är det ett svenskt perspektiv på det samiska som kommer fram och det kan tänkas att det är svenska författare som ligger bakom texterna.

²⁴⁵ Karlsson. *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, 27

²⁴⁶ Runblom i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, 41

Skulle då samiska författare vara en garant för att den samiska kulturen skulle skildras på ett mer nyanserat vis? Inte nödvändigtvis. Minns inledningen och hur jag, som same, själv svarat att jag inte kan något om just samer. Även jag begränsas av rådande diskurser och svensk historieskrivning om vem som är same och vad samisk kultur innebär. Däremot menar jag inte att jag i denna undersökning skrivit från ett helt "svenskt" perspektiv. Självklart påverkas min analys av att jag är medveten om att ett annat perspektiv än det renodlat "svenska" finns. Detta kan medföra att jag uppmärksammar vissa avsnitt eller för den delen, missar några, som en icke-same sett annorlunda på. Att genomföra en analys helt objektivt går inte, också Svensson rörde sig i dessa tankebanor när hon påstod att det var känsligt att hon som svensk analyserade hur det samiska framställdes. Jag menar att det inte behöver vara problematiskt, utan snarare bra, att material granskas från olika perspektiv. Att jag över huvud taget närmade mig materialet med en kritisk diskursanalys har däremot att göra med att jag själv blivit uppmärksam på bristande kunskaper om det samiska, hos mig själv, andra individer och samhället i stort. Här har det samiska perspektivet fungerat som en nyckel för att låsa upp en problematik. Det samiska är helt enkelt en styrka och en nödvändighet i detta fall. Liknande är det självklart för andra som studerar ett problem, man har någonstans uppmärksammat på att något är intressant att belysa, det gäller all forskning.

Denna studie har rört sig inom utbildningsdiskursen, där läroboksproducenterna har makten över vilken verklighet som böckerna kommunicerar. De är en del av den elit som van Dijk räknar upp, vid sidan av politiker och journalister.²⁴⁷ Lösryckt från en större kontext kan lärobokstexter tyckas oskyldiga. Ligger det verkligen förtryck och diskriminering inbäddat i språket som Hornscheidt och Landqvist påstår?²⁴⁸ Men de språkhandlingar som återfinns i böckerna är också en del av en större diskurs. De är en del av en kolonial historia, en politik som skapat motsättningar mellan det samiska samhället och det svenska, en politik som lagstadgat vem som är same och vilka rättigheter detta medför. Idag finns ett Sameting, nationella minoriteter ges särskilda rättigheter och samer har en särställning som urfolk. Trots detta och trots att läroplanen är tydlig på att samisk tematik ska läras ut i skolan har denna studie, liksom föregångare, visat att det i läroböckerna i många fall saknas information om samer och att det i de fall som samisk kultur lyfts fram ofta är en statisk bild som ges. van Dijks eliter står inte fritt från varandra. Vi slussas alla genom grundskolan, vi kommer i kontakt med medier och vi styrs av politiken. I många fall är vi medproducenter, vi väljer vad

²⁴⁷ van Dijk, Elitdiskurser och institutionell rasism, 115

²⁴⁸ Hornscheidt & Landqvist. *Språk och diskriminering*, 61-62

vi vill läsa om, vi reagerar utifrån våra kunskaper och intressen och vi röstar fram de politiker vi vill ska leda oss. När denna studie genomförs pågår en uppmärksamman rättstvist mellan samebyn Girjas och svenska staten. Uppmärksamman, inte så mycket för markfrågan den handlar om, som för hur statens advokat Hans Forsell uttryckt sig om samer. Han använder sig bland annat av den förlegade och idag ej gångbara benämningen "lappar" och skiljer på nomadiserade samer och bofasta. När kritik väcks från olika håll försvarar justitiekansler Anna Skarhed Forsells språkbruk och säger: "Allt är ju en lek med ord."²⁴⁹ Men vilka är med på den leken?

Genom att använda en kritisk diskursanalys som metod och utgå från att samiskt land, Sápmi, koloniserats förutsätter jag att det finns asymmetriska relationer. Det ligger också i den rådande diskursens natur att andra diskurser inte får samma plats. Om läroböckerna är relativt lika, oavsett läroplan och årtionde kommer inte diskursen att förändras. Om eliten i utbildningsdiskursen reproducerar samma bild av verkligheten är det också samma bild av verkligheten som reproduceras i medier och som i sin tur påverkar den politiska eliten. Önskar man komma ur detta kretslopp av reproducerade diskurser krävs motdiskurser. Därför är det intressant och viktigt med studier som denna. Foucault menar att makten inte nödvändigtvis är förtryckande, utan produktiv.²⁵⁰ van Dijk menar dock att det är eliten som måste driva förändringen. Förändringen kan därför inte enbart drivas av den grupp som diskrimineras, utan bör få draghjälp av de som sitter på makten i nuläget. Kunskap om den samiska kulturen och samiska rättigheter ska med andra ord inte vara en fråga för enbart samer, rätten till lika lön inte enbart en kamp för kvinnor eller en stad tillgänglig för alla inte enbart ett huvudbry för den rullstolsburne. I det perspektivet blir språkhandlingar en del av en större struktur och frågan om vem som har makten avgörande. Förändringspotentialen är beroende av kunskap och välvilja hos eliterna, men också de är en produkt av utbildningsväsende, media och politik. Detta gäller både Skarhed och Forsell, där de från sina positioner bekräftar den representation av samer som råder i denna, och tidigare studiers, läroböcker.

Samerna är ett av två folk i Sverige, med särskilda rättigheter och ett folk som det ska undervisas om. Den andrafiering som kan tyckas uteslutande och kan hindra samer, och icke-

²⁴⁹ Fröberg, Jonas. Minnen av rasbiologiskt förtryck väcks till liv. *Dagens Nyheter*. 2015-06-16. http://www.svd.se/svenska-staten-i-storbrak--med-sameby?fb_action_ids=10206079188394739&fb_action_types=og.shares (hämtad: 2015-08-02)

²⁵⁰ Foucault, Michel. Truth and Power, 119

samers, identifikation med det samiska, kan på sätt och vis tyckas ofrånkomlig. Att tala utifrån ett ”vi”, i beskrivandet av något annat, förutsätter ett ”dom”. Jag menar att andrafiering i sig inte är negativt i alla fall. Men när fokus främst är olikhet och det inte öppnas upp för reflektion, identifikation och fler röster blir andrafiering en form av uteslutande. Så den diskursiva makten är kraftfull, lömsk och förödande. Men också revolutionär och med förändringspotential. Ibland allt på samma gång, beroende på vem som har den och vem som utsätts för den. Ofta är vi inte medvetna om den.

7 Källförteckning

7.1 Läroböcker

Ahlberg, Wiwi & Isaksson, David, *Prio. Geografi. 8*, 1. uppl., Sanoma utbildning, Stockholm, 2013

Almgren, Bengt, *Prio. [Stadiebok], Historia*, 1. uppl., Sanoma utbildning, Stockholm, 2014

Andersson, Bo, *Ge: geografi. 7-9*, 1. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2013

Andersson, Ulla M., Ewert, Per & Hedengren, Uriel, *Samhälle. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012

Berg, Leif, a, *Horisont 8. Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2012

Berg, Leif, b, *Horisont. 9, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2013

Berg, Leif & Rundblom, Gunilla, a, *Religion och liv. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Berg, Leif & Rundblom, Gunilla, b, *Religion och liv. 8. Elevbok*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Berg, Leif & Rundblom, Gunilla, c, *Religion och liv. 9, Elevbok*, Natur & kultur, Stockholm, 2013

Berlin, Ingrid & Ring, Börge, *Religion. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012

Bjessmo, Lars-Erik, Isaksson, David & Nohagen, Lars, *Prio: [stadiebok], Samhälle*, 1. uppl., Sanoma Utbildning, Stockholm, 2014

Hildingson, Kaj & Hildingson, Lars, a, *Levande historia. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Hildingson, Kaj & Hildingson, Lars, b, *Levande historia. 8, Elevbok*, 1. uppl., Natur & Kultur, Stockholm, 2011

Hildingson, Kaj & Hildingson, Lars, c, *Levande historia. 9, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2012

Hildingson, Kaj & Wergel, Karin, a. *Samhälle i dag. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Hildingson, Kaj & Wergel, Karin, b. *Samhälle i dag. 8, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Hildingson, Kaj & Wergel, Karin, c. *Samhälle i dag. 9, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2012

Högberg, Ole, Isaksson, David & Sundqvist, Mats, *Prio. S, Religion.*, 1. uppl., Sanoma Utbildning, Stockholm, 2014

Ivansson, Elisabeth & Tordai, Mattias, *Historia. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012

Linder, Monika, *Utkik - Sh: samhällskunskap.7-9*, 1. uppl., Gleerups Utbildning, Malmö, 2014

Mårtensson, Solveig & Lindberg, Lars, *Geografi. Ämnesboken*, 3. uppl., Liber, Stockholm, 2012

Nilsson, Erik, Långström, Sture & Swanelid, Göran, *Samhällskunskap: kompakt*, 4. uppl., Gleerup, Malmö, 2010

Olofsson, Hans & Uppström, Rolf, *Re - religion. 7-9*, 1. uppl., Gleerup, Malmö, 2014

Thorstensson, Per, a. *Geografi. 7, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Thorstensson, Per, b. *Geografi. 8, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2011

Thorstensson, Per, c. *Geografi. 9, Elevbok*, 1. uppl., Natur & kultur, Stockholm, 2013

7.2 Övriga källor:

Andreasson, Lisa & Zakrisson, Zara. *Same same but different? En studie om samhällsorienterade läroböcker baserad på intervjuer, läroboksgranskning och textanalys*. Mittuniversitetet, Institutionen för utbildningsvetenskap, 2009

Aspers, Patrik, *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2007

- Bolander, Eva & Fejes, Andreas. Diskursanalys i Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2009, 81
- Delgård, Anna-Lena, ”Ska jag vara riktigt ärlig så är det kanske max tre minuter på fyra år”
Om hur den samiska religionen framställs i ämnet religionskunskap,
Läraryrket Individ och samhälle, Malmö Högskola, 2009
- Ekerlid, Birger. Svensk kolonialism berövade samerna mark och vatten, *Samer.se*.
2014-12-03. <http://samer.se/4787> (hämtad: 2015-06-10)
- Fairclough, Norman, *Media discourse*, Edward Arnold, London, 1995
- Foucault, Michel. Truth and Power i Foucault, Michel & Gordon, Colin *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*, 1st American ed., Pantheon Books, New York, 1980
- Fröberg, Jonas. Minnen av rasbiologiskt förtryck väcks till liv. *Dagens Nyheter*. 2015-06-16.
http://www.svd.se/svenska-staten-i-storbrak--med-sameby?fb_action_ids=10206079188394739&fb_action_types=og.shares (hämtad: 2015-08-02)
- Hornscheidt, Lann & Landqvist, Mats, *Språk och diskriminering*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014
- Karlsson, Therese, *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*, Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning, Umeå, 2004
- Kuoljok, Sunna. Europarådets konventioner för minoriteter. *Samer.se*. <http://samer.se/2765>
(Hämtad 2015-06-30)
- Ledman, Anna-Lill, *Att representera och representeras: samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966-2006*, Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2012, Umeå, 2012
- Lilja, Mona & Vinthagen, Stellan (red.), *Motstånd*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2009

- Lindgren, Simon, *Populärkultur: teorier, metoder och analyser*, 2., [rev.] uppl., Liber, Stockholm, 2009
- Niemi, Mikael, *Populärmusik från Vittula*, Norstedt, Stockholm, 2000
- Runblom, Harald i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006. Tillgänglig:
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659> (hämtad: 2015-05-10)
- Samiskt informationcentrum a, <http://samer.se/> (hämtad: 2015-06-10)
- Samiskt informationcentrum b, Vem är same?, *Samer.se*. <http://samer.se/1147> (hämtad: 2015-06-10)
- Samiskt informationscentrum c, Koloniseringen av Sápmi, *samer.se*, <http://samer.se/1218> (hämtad: 2015-05-30)
- Samiskt informationscentrum d, Utbildning för samiska barn, *Samer.se*. <http://samer.se/1261> (hämtad: 2015-05-30)
- Samiskt informationscentrum e. Samepolitik i rasismens tidevarv. *Samer.se*. <http://samer.se/1042> (hämtad: 2015-06-01)
- Samiskt informationscentrum f. Samebyn organiserar renskötsel. *Samer.se*. <http://samer.se/1220> (hämtad: 2015-07-03)
- Samiskt informationscentrum g. Sametinget i Sverige. *Samer.se*. <http://samer.se/1103> (hämtad: 2015-05-14)
- Samiskt informationscentrum h. Rättigheter. *Samer.se*. <http://samer.se/4871> (hämtad: 2015-09-01)
- Samiskt informationscentrum i. Näringar. *Samer.se*. <http://samer.se/1005> (hämtad: 2015-06-10)
- Sametinget a. *Samer: ett ursprungsfolk i Sverige*, Kiruna, 2004, 31-32
- Sametinget b. Om Sametinget. *Sametinget*. <http://www.sametinget.se/> (hämtad: 2015-05-14)

- Sametinget c, Samiska mänskliga kvarlevor måste återbördas. 2015-06-09.
<http://www.sametinget.se/repatriering> (hämtad: 2015-06-10)
- Sametinget d. Samiskt självbestämmande. *Sametinget.se*. <https://www.sametinget.se/1137>
(hämtad: 2015-09-01)
- Skolverket a. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*,
<http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/laroplan> (hämtad: 2015-05-14)
- Skolverket b. *Historia*. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/historia> (hämtad: 2015-05-14)
- Skolverket c. *Samhällskunskap*. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/samhallskunskap> (hämtad: 2015-05-14)
- Skolverket d. *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*, Stockholm, 2006 Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>
(hämtad: 2015-05-10)
- Skolverket e. Kursplan Svenska i Lgr 11. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm Tillgänglig:
<http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/svenska> (hämtad: 2014-03-20)
- Spitzmüller, Jürgen & Warnke, Ingo H. Discourse as a 'linguistic object': methodical and methodological delimitations. *Critical Discourse Studies* 8(2), (2011), 75-94
- Svensson, Lina, *Samer i läromedel Läromedelsanalys av samers förekomst i läromedel för tidiga skolår*, Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier, 2013
- Svensson, Sune (2003) Inledning i *Övervakning och straff: fångelsens födelse*, Foucault, Michel, 4., översedda uppl., Arkiv, Lund, 2003, vi-x
- van Dijk, Teun A. Elitdiskurser och institutionell rasism i Sverige. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, *Bortom vi och dom [Elektronisk resurs] : teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering : rapport*, 113-137, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005, tillgänglig:
<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2005/06/sou-200541/> (hämtad: 2015-05-10)

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*,
Studentlitteratur, Lund, 2000

Wreder, Malin, Ovanliga analyser av vanliga material i Börjesson, Mats & Palmblad, Eva
(red.), *Diskursanalys i praktiken*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2007